Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 301 (10593) | 1977 чылдың декабрь 27, вторник | 1925 чылда үндезилеттингеен | Өртээ 2 коп.

ӨДЕК СӨӨРТҮЛГЕЗИ

Тес-Хемде суттарылга системазының эргелели ажыл-агыйларга тарылга шолдеринче одек сөөртүүнге улуг дузаны чедирип турар. «Чодураа» совхозта ол эргеледдиң беш кижилиг звенозу ажылдап турар. Ук звено чоокта чаа ол совхозтуң Хараал-Тей сүт-бараан фермазының чанында суттаттыг кукуруза шолүнге чемнинчидилге кылыр одектиң сөөртүлгезин дооскан. Барык-ла 600 тонна одекти болгеш, шолге чедир сөөртүүнге чүдүрер, болер трокторда ажылдап турар О. Сувандин, тележкалыг тракторларлыг Алексей биле Василий Захаров алышкылаар, Ким-оол Сувандин, Василий Ойдуп олар эки ажылдаанпар.

Амгы үеде ук звено өске тарылга шолдеринче одек сөөртүүн уламчылап, совхозтуң тараажыларының келир чылдың дужуду дээш чымыштыг ижинге дузалажырын үргүлчүлеп турарлар.

(Бистиң корр.).

СЭКП КЫЗЫЛ ХООРКОМУНДА

СЭКП ТК-ның декабрь Пленумунуң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сески сессиязының шиитпирлери Кызылдың күш-ажылчы коллективтериниң ажылчыларын чедишкиннерге чалгыныалдырган. 1978 чылды шалыпчы күш-ажылдың чылы болдуурары-биле партияның кыйгырыынга харыылавышаан, хоорайның үлетпүр бүдүүлгелеринде, тудугларында социалистиг чарыш улам калбарган.

Ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезинче, ажылдың чедишкининге күш-ажылчы коллективтериң роли демдеглеваишаан, «Тудуг кезектери» комбинатта В. Саттың удуртканы арматура цегинин, «Тыва септелге тудуг» трестиң тудуг кезектери болгаш конструкциялар кылыр заводунда И. Семинге удурткан ыяш дилер цехтин, «Кызыл тудуг» эргелелинде М. Шиповаленконуң удуртканы тудугжуларының, Кызылдың пассажирлер АТБ-зинде Г. Андреевке удурткан автобус чолаачыларының, Улуг-Хем ыяш үлетпүр ажыл-агыйында А. Башулинге удурткан будук аштакчыларының бригадаларының коллективтери ажыл шагын чөптүг ажыглап турган, күш-ажылдың корум-чурумун шыңгыы сагыыр, ажыл шагы үзер, бүдүүлгеге кемдеп-бертинер чорукту болдурбазы-биле моральдыг болгаш материалдыг коллективтиг харыысалганы боттарынга алган.

СЭКП Кызыл хооркомунуң бөрөзу үстүнде алы үнген коллективтериниң инициативазын деткээн болгаш партия, профэвилел, комсомол организациялары, үлетпүр бүдүүлгелер, тудуг организацияларының удуртукчулары бүгү талалыг ажылды чөрүдүп, күш-ажылдың болгаш бүдүүлгениң корум-чурумун экижилеринге, бүдүүлгениң ажыктыг чоруун бедиринин кол курлавыры—ажыл шагын чөптүг ажыглаарынга, 1978 чылдың болгаш беш чылдың планныг онаалдаларын, социалистиг хүлээлгелерин чедишкининг күүседиринге ол эгелээшкинин ажыглаарын сүмелээн.

Эгелекчилерниң хүлээлгелери:

«Тудуг кезектери» комбинаттың арматура цегинин коллективи продукцияны бүдүрериниң болгаш сайгарарының 1978 чылда планы декабрь 20-де күүседир болгаш планта немей 7 мүн рубльдиң бараанныг продукциязын болгаш технологтуг арматураны бээр. Технологияны сайзыратканындан болгаш бүдүүлгениң культуразын бедиткининден бүгү кылыгларның 80 хуудан эвээш эвезин баштайгы негелде өзугаар хүлээдир, күш-ажылдың бүдүүкчүлүүн планда көрүнгенинден 1 хуу бедидер, дериг-херексеңдерниң ажыглалының коэффициентаын 72,5 хуу чедирер.

М. Шиповаленконуң удуртканы тудугжулар бригадазы 1978 чылда 340 мүн рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыр планын декабрь 25-те күүседир, күш-ажылдың бүдүүкчүлүүн планда көрүнгенинден 7 хуу өстүрер. 99 аал чурттаар 16 дугаарлыг бажыңның тудуун бригада аргазы-биле кылыр болгаш ол бажыңның тудуг девискээрин үлегерлиг болдурар, 95 аал чурттаар № 15 бажыңның тудуун Күрүне комиссиязынга графиктен 5 хонук эрте хүлээдир.

Автобус чолаачыларының Г. Андреевке удурткан бригадазы хоорай иштинге автобустарның доктаамал шимчээшкинин 95 хуу чедирер, пассажирлерни хандырарының культуразын бедидер, кывар-чаар материалдарны камнап алыр. Күш-ажылдың, бүдүүлгениң корум-чурумун доктаамал контрольдаар болгаш чурум үрээшкиннерин хайгаарал чокка арттырбас. Дагдыныышкынны хөгжүдер, арга-дуржулгазын дамчыдарыбле аныяк чолаачы бүрүзүнге хоочунчаларны быжыглаар. Мурнакчыларның дуржулгазын нептередир. Бригаданың чолаачы бүрүзү коллектив дээш, а коллектив—чолаачы дээш харыысалгалыг болур.

И. Семинниң удуртканы ыяш дилдирикчилериниң бригадазы 1978 чылдың планныг онаалдаларын ноябрь 7-де күүседир, хереглекчилерге чүгле эки шынарлыг продукцияны бээр. Техниктиг нормадан артыкка 200 киловатт-шак электри энергиязын, 40 кубометр тудуг ыяжын камнап алыр.

А. Башулинге удурткан будук аштакчыларының бригадазының кежигүн бүрүзү хүн нормазын 120 хуудан кудулаттпас, продукцияны стандарттар өзугаар кылыр. Норма өзугаар херегледен кывар-чаар материалдарның 10 хуузун, электри энергиязының 6 хуузун, 200 рубльдиң материалдарын камнап алыр. Коллективтиг харыысалганы боттарынга албышаан, күш-ажылдың болгаш бүдүүлгениң корум-чурумун үрээннерге бригада эптеш чок болур.

СЭКП-НИҢ XXV СЬЕЗДИЗИНИҢ ШИИТПИРЛЕРИН — АМЫДЫРАЛГА!

МАРТТЫҢ ҮЛҮҮНДЕ

Кызылдың үлетпүр садының бот-орулга-чарылгалыг № 12 магазинниң коллективи онгу беш чылдың үшкү чылының планныг онаалдаларын 1978 чылдың октябрь 7-де, ССРЭ-ниң чаа Конституциязын хүлээн алгандан бээр бир чыл болган оюнда бүрүн күүседирин хүлээнген.

Москвачыларның ол патриотчу эгелээшкинин деткээн бо коллективте садыгның 7 четкизи ажылдап турар. Олар юбилейлиг чылда ниитизибле 7 миллион 185 мүн рубльдиң бараанын чонга садар тургаш, салган сорулгазын бо хүннерде чедишкининг күүсеттинин турар.

Бот-орулга-чарылгалыг ол коллективтиң садыгларының аразында калбарган социалистиг чарышка № 4 бараан садыы тиилекчи болган. Бо магазинниң ажылдакчылары онгу беш чылдың ийиги чылының планныг онаалдаазын бо чылдың ноябрь 5-те күүседипкен. Ам оларның күш-ажылчы календарында — келир чылдың март. Бо чылдың төнчүүнге чедир пландан ажыр 40 мүн рубльдиң бараанын чонга садарын бо магазинниң коллективи хүлээнген. Ол сорулга бо хүннерде чедишкининг күүсеттинин турар.

Бот-орулга-чарылгалыг № 12 магазинде мурнакчы садыгжылар болгаш кассирлер хой. Ук будүүлгеде хой чыл ажылдап келген болгаш садын алыкчыларның-даа, эш-өөрүүнүң-даа хүндүткелин чаалаа алганнарга Галина Мухлинина, Зоя Куулар, Анна Тупинына, Любовь Бугаева болгаш өскелер-даа хамааржыр.

К. ХЕРТЕК.

ТОЖУДАН МЕДЭЭЛЕР

Онгу беш чылдың ийиги чылының планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин чедишкининг күүсеткен дугайында Тожу районнуң ажылчы чоннар коллективтери рапорттап турарлар.

Электри станциязының коллективи 121 мүн киловатт-шак энергияны ажылдадын үндүрерин 123 мүн киловатт-шак кылдыр күүсеткен. Ук будүүлгеде продукция сайгарылгазының болгаш орулга киирип алырының планнары ажыр күүсеттинген.

* * *

Тожунуң кооперация аныыр-тывыш ажыл-агый чериниң коллективи күрүнеге өлүк дужаарының чыл планын база-ла хуусаа бетинде ажыр күүсеткен.

Дуржулгалыг аңчы Семён Чепкасов 9749 рубльдиң өлүүн дужаагаш, ам келир чылдың үлүүнде ажылдап турар. Оон эштери Анатолий Козерев, Виктор Викторов, Дондума Кумзалк, Василий Бедарев, Иван Селин олар база үени мурнап турарлар.

К. МААДЫ.

Тываның Б. И. Ленин аттыг даг-дүгү арыглаар комбинады октябрь, ноябрьда даг-дүгү арыглаарының сайгарарының планын 102,2 хуу күүсеткеш, чедишкининг ажылдаан.

Ынчангаш комбинат хереглекчилерге 30 мүн рубльге бедик сорттуң даг-дүгүн пландап ажыр берген.

В. Долгушиниң баштаанды ийиги эдлегден үүрмектээр херексеңдиң машинизи комсомолчу аныяк кыс Валентина Баир шалыпчы ажылдап турар.

ЧУРУКТА: В. Баир.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

ҮШКҮ ЧЫЛЧЕ

Тываның автосептелге заводунуң мотористери А. Аржаков, Н. Зайцев, токарьлар—В. Шадрин, Г. Кострицев, чазаныкчы В. Фурсин, шуткукчулар—А. Смороднков, Е. Лубенский болгаш өскелер-даа 1977 чылдың декабрь 20-дең эгелээп онгу беш чылдың үшкүзү—1978 чылдың үлүүнче ажылдап кирипкеннер.

Тываның автосептелге заводунуң коллективиниң тээрби ажыг хуузу боттарының 1977 чылда хууда планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин декабрьның 20-де күүседип, ол-ла хүн болган партияның ажык хуралынга кылдынган ажылдың түңнелин үндүргеш, моон соңгаар оон-даа шалыпкын темп-биле ажылдаарын ниитиирлээн. Заводтуң мурнакчылары коллектив кежигүннерин онгу беш чылдың үшкү чылының планын ССРЭ-ниң чаа Конституциязының бир чыл оюнда—1978 чылдың октябрь 7-де күүседиринче кыйгырганнар. Бо хүннерде автосептекчилер мурнакчылардың кыйгырын деткип, боттарының бар аргаларын тодарадып, бедик хүлээлгелерни алырынга белеткеп турар.

Тываның автосептелге заводунуң коллективи айыттынган чедишкиннерге үндезилээш, чыл планын декабрь 27-де, а социалистиг хүлээлгени декабрь 30-де күүседир деп шиитпирлээш, улам күженнишкининг ажылдап турар.

(БИСТИҢ КОРР.).

«Правданың» корреспондентизиниң айтырыгларынга Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ ХАРЫЫЛАРЫ

АЙТЫРЫГ. Ам 1977 чыл доостур чедип тур, Силерниң бодап турарыңар-биле алырга, бистиң чуртукчустуң делегей байдалынга, тайбыңга болгаш чавырлыышкынга ажыктыг ооң күженнишкинерингe чүү эң-не характерлиг болуп турарыл?

ХАРЫЫ. Мырыңай чоокта чаа, юбилей байырлалдарының хүннеринде, Совет Эвилелиниң делегей байдалының янзы-бүрү талаларынга дыка тодаргайы-биле доктааган кижи болгай мен. Ынчангаш чүгле чамдык чүүлдерни онналап демдеглеп көрейн.

Хамыктың мурнунда Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 60 чыл оюн байырлааны, ССРЭ-ниң чаа Конституциязын хүлээп алганы Совет Эвилелиниң делегей арепазынга бедик ат-алдарының, делегей болуушкуннарының чорудулгазынга ооц оаун турар салдарының тодаргай көргүзүү болган. Октябрьдан төрүттүнген күрүне делегей арепазынга тайбыңныг болгаш улустар аразынга найыралдың политиказын, ак сеткилдиг болгаш чөптүг политиканы хажык чогу-биле, принципиалдыы-биле болгаш улуг чедишкинии-биле чорудуп турар дээрзинге делегей база катап бүзүрээн. Социализм чуртунун — Ленинниң Төрөөн чуртунуң чорудар ужурлуг ыңдыг политиказын чорудуп турар.

Юбилей хүннеринде бистиң идип үндүргенивис даштыкы политиктиг чаа эгелекчи саналдар калбак болгаш ниитизи-биле чогумчалыг үнелээшкинни алган. Оларның чамдыктары практиктиг ажыл-хереке кирген: Каттышкал Нациялар Организациязын, Белград ужуражышкынын кириштир, янзы-бүрү чыыштарда оларны чугаалажып көрүп турар.

Моон соңгаар-даа Совет Эвилелиниң күженнишкиннери ядролуг дайынның кыжанын туюлунга чедир чайладырынче, делегей харылаалаларында болгулаан чаагай чаартылгаларны турум болдурарынче, чавырлыышкынны ханыладырынче, күрүнелер аразынга тайбың кады ажылдажылганы калбартырынче углаанган турар.

Германияның Федеративтиг Республиказынга удаас баар мээн аян-чоруум, канцлер Шмидт-биле чугаалажышкыннар чүгле совет-барышгерман кады ажылдажылганы алээн хой талаларга улам ыңай хөгжүдериниң хөрээнге эвес, харын Европага чавырлыышкыныың болгаш тайбың-ның улам-па калбак эргежаажыктарынга бараан болур дээрзинге идегелди оон-биле холбаштыр илергейлээри күзенчиг-дир.

Мырыңай чаа эрткен хүннерде КНО-нуң Кол Ассамблеязы кончуг чугула болгаш онаа чогуур үеэзинде документтиги — делегейниң дүшкүүрлүг чоруунуң чавырлыышкынын ханыладырының болгаш быжыглаарының эргежок чугулазынга тураскаатканы тускай декларацияны хүлээп алган. Кыдаттан болгаш Албаниядан аңгыда КНО-нуң кежигүннери бүгү күрүнелер ол декларацияны дээш бадылаан. Ол дээрге делегей санал-оналының багай эвес көрүнчүү-дүр. Чавырлыышкынче болгаш тайбыңче улустарның тура-соруун ол шыны-биле илергейлеп турар. А Совет Эвилелиниң идип үндүргени, ылаңгыя чепсекти дүжүрер талазы-биле өске-даа тодаргай болгаш херек кырынга боттаныы болур саналдар эңдерик болгай. Ол бүгү үүлдер — Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң даштыкы политиказының күженнишкининиң болгаш үре-түңнелиниң бүзүрелдиг бадыткаашкынларыдыр.

АЙТЫРЫГ. Силериниң бодап турарыңар-биле алырга, чепсекти дүжүрериниң айтырыгларында херектаң байдалы кандыг болуп турарыл?

ХАРЫЫ. Чепсекти дүжүрери ышкаш, даштыкы политиктиг ажылдың ыңдыг чугула участогу ТҮ-ның, оон Политбюроозунуң доктаамал кичээнгейинде туруп турар. Бо талазы-биле, билдингир чылдаганнарның уламындан, чугула черни ам шаан халдаар стратегтиг чепсеглеппишкиннерни кызыгаарлаар дугайында совет-америк чугаалажышкыннар эдлеп турар. Ол чугаалажышкыннарны чедишкининг доостурувта чедир чорударынга бис бүрүн белен бис. Бистиң бодап турарывыс-биле алырга, ону чедип алырының болдунар аргазы бар. Багай эвес болдунар аргалар бар деп чугаалап болур мен. Чамдык медеглелдерден алырга, америк талаба-ла тодаргай оптимизмни илергейлеп турар. Ону практиктиг ажыл-херектер-биле быжыглаан турары күзенчиг-ийик. Чаа дугуржулга ССРЭ-ге болгаш АКШ-ка-даа, ол ышкаш бүгү-ниити тайбыңгадаа улуг болгаш эки херек болур ийик деп бодап тур мен.

Ам чепсекти дүжүрер талазы-биле чугаалажышкыннар бүгү-ле ядролуг шепелделерин соксадырындан болгаш дайын чорударының химиктиг чепсектерин хоруғдаарындан эгелээш, Европага шериг чавырлыышкының быжыглаарынга база Индий океанының зоназынга шериг ажыл-чорудулгазын кызырарынга өдир, хой-хой айтырыгларны хаара тудуп турар. Ол айтырыгларны тургузарынга эгелекчи санад дыка улуг чергеза-биле Совет Эвилелиниг хамаржып турар. Ам кол чүве болза, чепсекти дүжүрер дугайында чугаалажышкыннардан чепсекти дүжүреринің эгези болур херек кырында боттуг базымнарже шилчиири болур. Ол чорук, чүгле ол чорук быжыг тайбыңны күзеп база делегейниң чаа дайынының айылын улгаттырарынче утланган ходелишкиннерни ниитиирлиг буруу шаан, чепсеглеппишкиннерни эңдере бүдүрерин буруу шаан турар улустарның тура-соруунга өзулуу-биле дүгүн турар.

А ыңдыг ходелишкиннер бар болуп турар. Чижээ, шериг болгулаппишкиннер НАТОда чепсеглеппишкиннерни эңдере бүдүрерин улам-на күштелдирип турарын оон өскээр канчаар үнелээр боор. Ол дээрге кижи төрелгеннинде дыка айылдыг чүткүл-дүр. Дайын чорударының улам-на араатаңдыг чепсектери тыптып кээп турар болганда, ол чүткүл улам-на айылдыг болуп бар чыдар.

Чижээ, нейтронныг бомбаны ап көрүңер даан. Ол араатаңдыг чепсекти ам делегейге салдының чок күткүн турардыр, ону «тактиктиг», барыкла «кем чок» чепсек кылдыр ону көргүзүп турары онаа айылдыг. Анаа чепсек биле ядролуг чепсектиң аразында ылгалды оон-биле будап арылдырарын, ядролуг дайынче ишлчилгени улустарга эскет чок кылырын орааладкын турар-дыр. Ол дээрге өзулуг-ла хоозун чүве, улустарны мегелээн чорук-тур.

Нейтронныг бомбаны Барыын Европага таарыштыр тургузарын күженнишкиннинг сүмелеп турар. Европадан аракта чурттан турар кижилер ону анаа-да бир чүве кылдыр көрүп турар чадавас. Ынчалзажок, чеченчидин чугаалаарга, чаңгыс серп адаанда чурттап турар европейжилерниң бодалы оон өске деп бодаар херек. Чепсектиң канчаар-даа аажок аары ам безин ыңыдыр база берген олларның ол ниити серизинге немелде айылдыг чүк немежири оларга таарыр деп бе.

Нейтронныг бомбаны тургузарынга Совет Эвилели ниитиирлиг-биле удурланып турар. Ол бомбага удурланып турар бомбүрээктиг бүгү булуңнарында миллион-миллион кижилериин үүн дыцпан, оларны бүрүнү-биле деткип турар бис. Ынчалзажок, кымныг-даа чажырбайы турары, ол бомбаны биске удур Барыын чүкке тургускан турар чүве болза, ССРЭ анаа-да хайгаарактыг болуп артпас дээрзин олар тодаргайы-биле билип алыр ужурлуг. Совет улустуң, оон эвилелчилериниң болгаш оңнуктериниң айылы чок чоруун хандырар сорулга-биле ол семээшкинге харыы бээринин эргежок чугулазынга таваржыр аваар бис. Ол бүгү үүлдер түңнелинде барыы чепсеглеппишкиннерни эңдере бүдүрер чорукту улам-на айылдыг деңнелге көдүрүп үндүрер...

Бис ону күзевеңе турар болгаш кижилерни массалыг-биле узуткан чок кылырынын ол чаа чепсээниң тыптып келириниң делегейни чайладыр дээш, нейтронныг бомбаны бүдүрериниң кайы-кайызының ойталаарының дугайын дугуржуп алырын ынчангаш саналдан турар бис. Бистиң шын сеткилдиг күзеливис ыңдыг. Барыын чүктүң күрүнелериңе бистиң саналывыс ыңдыг.

АЙТЫРЫГ. Чоокку Чөөн чүкте байдалдың амгы хөгжүлдезиниң дугайында чүү чугаалап болурул?

ХАРЫЫ. Чоокку Чөөн чүктүң херектери — ол дээрге чидиг-айтырыг-дыр. Соолгу үеде эңаа оскерлиишкиннер болгулаан, харын чогумчалыг эвес оскерлиишкиннер болганы харааданчыг-дыр. Херек чогумчалыг улганыышкын-биле, Женеваның тайбың конференциязын чыыдырарының угланыышкыны-биле чоруп база конференцияның даргалары болур ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың демниг күженнишкиннерея-биле аңаа хой үүлдерни кылган турда, ол оскерлиишкиннер болуу берген. Бөгүн байдал дыка парыыдаан-дыр. Женева конференциязын чыыдырары болгаш Чоокку Чөөн чүкке бүгү-ниити аайлаа шиитпирлээр чорук улам-на берге херек апарган-дыр.

Чоокку Чөөн чүкке соолгу үенин болуушкынарының чорудулгазы билдингир болгай. Мен маңаа чүгле дараазында үүлдү опзалап демдеглээр бодап-дыр мен. Палестинаны хостаары организацияны кириштир, бүгү-ле сонуургалдыг талаларының киржилгези-биле ол районта бүрүнү-биле аайлап шиитпирлээр чоруктун хажык чок талалаачызы Совет Эвилели болун келген болгаш ыңдыг болуп артыы-даа турар. 1967 чылда эжелеп алганы бүгү араб девискээрлерден израиль шериглерни үндүрериң; бодунуң тускай догуныаар, хууда күрүнезин тургузар аргаан кириштир, палестин араб улустуң казыттынмас эргелерин боттандырарын; чоруулаанның шуут кирижиилерни бүгү күрүнелериңе: Израильдиң коозы араб күрүнелериңе болгаш ол ышкаш Израиль күрүнениң хамаарышпас дотуушаар эргезин болгаш айыл чок чоруун хандырарын; хамаарышкан араб күрүнелер Израильдиң аразынга дайын байдалын соксадырын баш удур корун турар ыңдыг аайлап шиитпирлээшкин эргежок чугула. Чүгле ол принципиалдыг чүүлдерни амыдыралга боттандыраар болза. Чоокку Чөөн чүкке тайбың ачүгле божаңнааш тайбыңчыдылга эвес, а өзулуг-ла быжыг боон болур.

Израильге чаңгыс талалыг дужүп беришкиннериң болгаш египет база израиль удуртукчуларының чугаалажышкыннары ышкаш ыңдыг дужунда чалыг чугаалажышкыннарның оруу ол эвес сорулгага чедирер деп саналаан турар бис. Ол чорук ук эвес сорулгадан ырадын, араб делегейге ханы чарлыышкынны болдуруп турар. Ол дээрге өзулуг шиитпирлээшкинин үзеринде, хамыктың мурнунда Женева конференциязын, оон ажылдап эгелээринин бетинде-ле үзериниң шугуму-дур.

Дорт деп адап турар чугаалажышкынларны, тодаргайларга Израильдиң халдаашкынына таварышкан чурт бүрүүнүн оон-биле чугаалажышкын кылырынын «артык ажыктыын» хооредип мактан турар чорук болза: херек кырында арабтарның чаңгыс эвинде болгаш оларның чөптүг-херээн найыралдыг күрүнелериңе деткип турарында болуп турар арабтарның кужүн саңдарадыр дээн ораладжышкыннан өске чүве эвестир.

Ынчангаш ССРЭ—Женева конференциязын чыыдырарының талаажкызы, ынчаарга арабтарның эргежок чугулазынга болгаш чөптүг база быжыг тайбыңның хөрээнге когарал таварыштыр чажыт сүлчээлерни чажырар шырыкма кылдыр ук конференцияны ажыглатпас ыңдыг байдалдарга чыыдырары эргежок чугула. Бистиң турүжүүс ыңдыг. Ону совет улус деткан турар болгаш бүгү делегейниң тайбыңга ынакшылыг күштери ону үүлдүтүүнүн турар.

(ДЕКАБРЬ 24-ТЕ «ПРАВДАДАН»).

ХОЙЛУГ КИЖИ КААС

ХӨРЕК ӨЙГЕН АЙТЫРЫГЛАР

Мөңгүн-Тайганың мурнакчы хойжуларының бирээзи, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниң эдилекчизи, «Малчын» совхозтуң хойжузу. Тейнин Букидыевич Дамдынның бодунун ажылынга хамаарыштыр чамдык бодалдарын илереткен үүлүн парладывыс. Хойжулар, ажыл-ижиңдерде дуржулганарны «Хойжунуй индиринге» солчуп, сеткилиңдерни дувуредип турар айтырыгларынарны бисче бижиңриңдерни диледивис.

«Малчын» совхозта хөй чылдарда хөй кадарын келдим. Малчын кижинин ажыл-ижин ындыг-ындыг деп үү дээр боор. Кандыг-даа ажылда бергелер турар болгай. Ол ышкаш хөй ажылында бергелер база чок деп болбас. Хамык-ла ужур кижиде деп чугаалаар болза частырыг чок. Ажыл-ишке ооң чүреккириниден, малдың коданчылынын, ишти-хырының, кажан үүнү негей бээрин билириниден, ону хандырары дээш кызытканындан хамааржыр дээрим ол. Малды кадарган, карактаан үүве төлээде, ооң бүгү негелезин хандырбас малчын болза багай малчын болганы ол.

Бистиң «Малчын» совхозтуң малды чылдың бүгү үелеринде одарга кадарар ужурлуг байдалынга хамаарыштыр алырга, бир чугула айтырыг оларны, кадатты шын ажыглаары болур.

Чамдык малчыннар хөөн кайы-хамаан чок кадарар, агаарның аас, бүргээн, шуурганнын барымдаалап, одарын хуваавас, Аяс, магалыг хүннерде-ле ыжык, эптиг черлериниче хөөн адгаш баар боор-дур. Хойнуң түүктеп төрүүр үезинде кадрар черин база бодавайн баргылаар. Бистиң байдалывыска кыштатта хонганының баштайгы үелеринде калатты ыяк хуваап, таарыштырары чугула. Үүл дээрге, эгезинден-не кыштаг чоогун, эптиг черлерниң оъдун са бастырып, оът баштадын кааптар болза, одар сазарланып каар. Бодум хуумда, кыштатта хонган баштайгы үелеримде, хар эвээш, чер ажык турда, чоогаланчак, харга бастырар, соөлүүде чедери бергедей бээр черлерже хөөмну шуут албадап каларар мен. Ыжык, эптиг одарларны колдуунда часка чедир күрлавырлаар.

Чайгы үеде олар-белчиир ажыглалының дугайын чугаалаарга мындыг. «Чайгы оът четчир-дир. Тоткан хой калга ажырар» дээн хөөннер-биле хойну үй-балай откарар. Күш-дөңгел кирер, семирти откарын алырының аргаларын болдавас кижилер турар. Кадарчылар коданы кожа хонгулап алгаш, хөөн катпазының аргазын болган, одар былаажын оргулаары биске чажыт эвес. А делгем одарлыг, сүүзүннүг, сеннин оттуг черлерге мал кайы хире семиририр аймк! Чайгы одарны чогум-на долу ажыглавайн турар бис. Бо талазы-биле түс-түс малчыннарның, тускай эртемниглерниң, бригадирлерниң, совхозтуң дирекциязының дугуржулгалыг болгаш организастыг ишиктирлери херек.

Хойнуң ажаалда-тежээлдезинин талазы-биле хөректи өйүн чоруур айтырыглар хөй. Мөңгүн-Тайга—кезип, белеткеп алыр сиген талазы-биле чегей чер. Малчыннар сигенни шаабиле белеткеп ап-ла турар. Шаанзагы-да аргалар-биле машина-техниканың киржилгези чокка чежени белеткеп алыр боор? Кыштаам чоогунга кастчыл иштинде көк-сула тарып, дуржулга кылдым. Үнүш-ле жүткүрү эки болгулады. Түс-түс малчыннарның зайы-биле эвээш-бичелеп чер чарып, алгы-ангы черлерге мал чемнери тарып өстүрер деп үүве ажылагыйның экономиказынга таарымча чок үүве-дир ийин. Эптиг черлерни дилеп, чаартын, суттарын тургаш, ажыглаар болза, чер чоп чок деп.

Кызыдан сөөртүп эккеп турар холуксаалыг, чарбалаан чемнерни ажыглап турарывыс база четпес. Чарбалаан чемнерни коллуунда күргаг олчаанга каап бээр-дир бис. Ол дээрге дыка таарымча чок. Хөөг чемнерни күргагга бээрге, хойнуң, хураганның шөйүндүзүнге чыпшынып, дүй тудуп, чем хайылдырылгазынга шаптыктаар. Ооң чыллагааны-биле мырынай өлүп болур. Холуксаалыг, чарбалаан чемнерни ылбыралып, дус, минералдыг чемнер-биле казы болбаазыралып бээрге эки.

Бажаа-хораазын, едек-коданын эпме-секселиг, эки байдалга тургузары бир чугула негелде болгай. Кажааларын чедир чылыглавас, чаш хураганнарга сакманнарны четчирибиле кылбас ийи-чаңгыс малчыннар чок деп болбас. Оон аңгыда кажаазы шыгып, чударгай байдалдыг турда, ынаар сагыш салбас малчыннар база бар. Кажаанын арыг-силиинден, ол-шыгынын, изиг-соогунуң ой-тавынган малдың кадыкшылы, сергээ, харын-даа оът, чем чиири хамааржыр.

Бо эртин турар чылды санаваска, төрүүр үүс баш хойга онааштыр алган каш чылларда 100-тен хөй хураганны ап келдим. Сула эдериштирген хойга кызыраан үүвелер черле таварышкылаар. Бистиң түс черниң кара баштыг хөөнүң ийнегээри ховар. Ынчалза-даа хойнуң күш-дөңгелин доктаамал бедилип тургаш, чамдык хойларны чылда ийи төрүүр кылдыр таарыштырып болур деп бодаар мен. Февраль, март айда хураганнаан хойну май, июнь айларда эдержилгеге киирип болур. Олар ноябрь, декабрь айларда төрүүр. Бир коданда 300 хөй бар дээш бодаар болза, үүс хире хойну чылда ийи төрүдүп болур. Ол чорук хойнуң күш-дөңгелинге эвээн бергедээшкиннерни тургузар-даа болза, ийи катап эдериштирилгеге киирер хойларны шилип алганындан хамааржыр болгаш хойнуң баш санын өстүрүнге аажок улуг курлавыр болур. Ол ажылды ийи-чаңгыс коданга эвес, бригадалар, совхозтар зайы-биле, тускай эртемниглерниң идепкейлиг киржилгези-биле калбартып болур деп бодаар мен.

Бодум хуумда 1976 чылда төрүүр үүс хойга онааштыр 104 хураганны камгалап ап, дүк планын күүсеткен кижи мен. Бо чылда көргүзүүлер хүлээлгелерге четпейн баргаш. Ам үнер 1978 чылда, партияның шалыпчы күш-ажылдың чылы кылдыр чарлаан чылында, бар аргаларны ажыглап тургаш, эн бедик көргүзүүлерни чедип алыр дээш ажылдаар мен.

Өвүрде «Коммунизиче орук» совхозтуң Улаатай бригадазының хойжузу К. С. Монгуштуң коданы арыг-силиг, боду ийи өрээлдиг чылыг, чырык, арыг бажында чурттап орар. 30 тонна ногаан сигенни сараатталаш, кажаалап каап. Комбикормну тускай улуг ыяң хааржакта ургап. Хой чылгаар дус малдың чем чиир черинде. Эки кажаа. Чунар-бажың. Кайнаар-даа көөрге, кызымак болгаш ажыл-агыйжы кижиниң мында ажылдап, чурттап турары илдең. Үүс хойдан-на хойжу арткен чылың 113 хураганны алган. Оон кожазы Аржай-оол Монгушта байдал база ындыг. Ол онгу беш чылда үүс хойдан үүстен эвээш хураган ап көрбээн. Бо чылын ол малчын кажаазын 330 дөрбелчин метр чедир алгыдын алган, ооң коданында турар 350 хөөнга ындыг кажаа шуут-ла өй-тап.

Чижек кылдыр бо малчыннарны алганым ужурлуг үүве. Олар, мурнакчылар безип, хойнуң кажаазынга таарымчалыг агаарлыг, кышкы үеде хой ыяап-ла сугну ишкеп турарынче шоолуг-ла сагыш салбайн турар-дыр. Хамык ужур ук малчыннарның ол үүлдерни кылыксаазында эвес, а специалистерниң таймылыр ажылын чедир кылбайн турарында, ажыл-агыйларда ындыг хемчегларни ап чоруда-рын организаставайн турарында.

Кажаалардың таарымчалыг болуру деп үүнү ынча дээним ол? Ол дээрге хой кажаазының температураза 10—12, хураганнарныы — 12—15 градус чылыг турары, чаңгыс черге хой малды тырый тургуспаска эки дээн ол-дур. Ол ышкаш кажааның ханаларынга ойбактар чок турар ужурлуг, ооң башка малдың кадынга кончуг хоралыг өттүр хадыышкын болу бээр. Кажааларың ишти-даштының арыг-силиг турары, олар-ның иштинде ажыг хейлерниң чыылбаан болуру база чугула. Кысказы-биле чугаалаарга, кажаалар ишти база өг ышкаш болза эки: өгүүр доразын, дээвирин чылыглааш, дүндүүн ажык арттырар болгай (кажаага болза од бус, хей, шык үндүр тырттар хоолай-дыр ийин). Ынчан оттур хап турар салгып-хат чок-даа болза, шык, ажыг хейлер кажаага ызырынмас, а бир-тээ ындыг болтавда, малдың өкпе-хорээ болгаш оске-даа органнарының аарыы чок болур. Ынчаар бөдүүн арга-биле чедип ап болур-дур.

Ам одар дугайында. Дуржулгалыг хойжулар оларга быжыглаан одарларының эң ырак болгаш болганчок хадып, хөртүктелип каар черлерге кыштың эгезинде хоюн кадарып турарлар. Ооң соонда кыштатта чоок черлерге өттүкарар. Турлаг чоогунга колдуунда төрүүр чыгаан азы төрүпкен хойлар оттаар. Ынчалза-даа ацаа боранныг хүнерде бүгү хойну база кадарып болур. Одарны мынчаар кургаг чемге (сиген, кургаг оът болгаш оске-даа) онааштыр хавашта 7—8, хойга болгаш аътка—2—3, ишекке 4—6 литр суг херек. Ховукта ортумаа-биле бир ишек 60—70, хой 6—8 литр сугну ижер.

Бир эвес четчир сугну бербес болза, бодунуң организминде сугну чогуур деңнелиниге тургузар дээш, мал бодунуң чаан суг кылдыр хуулдура бээр. Бир грамм чагдан бир миллилитр суг тыптыр. Тарбаган, өрге, күжүген дээн ышкаш амытаннарның суг ишпе-дыка хөй ажыл-агыйларында бүдүрүкчү малдарны ацгылаваанындан келир чылың база хөй санныг кошкак, продукция бербес малды алырывыс чугаажок. Моой-биле демисеспес болза хоржок. Хенчелерни бүгү кодаңнардан чыыр, тускай пунктуларга тургускаш, эки ажаар, чемгерер, суттарар херек. Ол ышкаш бүдүрүкчүлерни ацгылааш, олар чылды өттүр ортумак күштүг турар кылдыр чемгерер, ажаар апаар.

Тар кажааларга хөй мал туурарындан, ол-шыктан, арыг-силиг эвес чоруктан кажааларга **хоралыг микробтар** тыптыр. Хой чаа оолдан эгелеп турда, коданга чаш хураганнар аарывазын малчыннар эскерген боор. Өтпектээр, өскете дегдирер аарыглар хой оолдаашкынны түүктей бергенде тыптын кээр. Чүге ындысыл? Ынчан микробтарның өзүп, тараарынга таарымчалыг байдалдар тургустуунуп кээр-дир: хой хой төрөөн кажаа ол-шык, чуттуг апаар. Ынчангаш микробтар-биле демисежир төлээде, кырын дуглан турар хааржактарже азы оңгарларже хойнуң соңгузун чайладыр, кажааларны хүнүң-не аштап-арыглаар, ол-шыктыг, хейлиг, өттүр хадын турарын болдурбас херек. Микробтар чаш хураганның хинин таварын кирер болгавда, оозун төрүттүнген соон дарый иод хандыжыбиле азы марганцовка-биле чиртир ужурлуг.

Кажааларга бүгү ажылды хол хаптарлыг, халаттарлыг кылыр. Соңгуну болгаш ара салган төлду демир шлбектер-биле чайладыр. Хойнуң ара салыкан черин каустиктиг соданың 3 хуулуг эзилдирип-биле дезинфексилээр.

Амгы үеде мал эмчилериниң код соругаазы болза, эмнелге-санитар пунктуларының ажылын эжижидери болур. Иод четпезиниден болуп турар аарыглар-биле баш бурунгаар демисежири чугула. Эмнээшкинге болгаш аарыгларга удур демиселге поварсеноолдуң 10 хуу эзилдирини сыкыртырга, дыка дээштиг, ынчангаш опу калбаа-биле ажыглаар апаар. Ацаэроботуг дизентерияга, ак шыңган аарыынга удур эмнээшкинни чамдык херек ажыл-агыйларга чорудары чугула. Төрүүр кодан бүрүзүнге аптечкалар турарын чедип алыр. Ацаа сульфаниламид, нитрофуран, антибиотиктер, иод хандызы, хөвең болгаш оске-даа үүлдер турар ужурлуг. Вирустуг стоматит эмнээр АСД фракциязы, водинол, зелёнка дээн ышкаш эмнерни белеткеп алыр.

Хойнуң рационунга балык үзүн болгаш монокальций фосфат, двамонийн фосфат, трикальций фосфат дээн ышкаш минералдыг немелделерни киирери чугула. Ижин-шөйүндүнүң гельминтозунга удур эмнээшкинни база кылыр.

Шак мындыг бирги черге ужур-уткалыг, белен болгаш чугула хемчегларни ап чорудар болза, мал ажылының продуктулуун бедидеринге, малдың аарын азы өлүп хораарын болдурбазынга коску салдарлыг болуру чугаажок.

И. БЕЛЯКОВ,
Тыва АССР-ниң Кодээ ажылагый министерствозунуң мал эмнелге кидизиниң начальниги.

МАЛДЫҢ ААРЫЫРЫН БОЛДУРБАС ДИЗЕ...

Хоралыг хейлер малдың организминге багай. Өл-шык хойнуң дүүгүнге 20 хуу чедир чылын, ону өттүрүп турар, аарыглар ооң база тыптыр.

Үстүнде адаавывыс ийи хойжунуң улуг малының, хураганнарының, он харе эки кажааларында хей, шык үндүр тырттар үттер азы хоолайлар чок. Ону кылыры берге эвес, а олар чокта кайы хире хоралыг болурун чугааладывыс.

Кажаа иштинин таарымчалыг, таарымча чөгүн тодарадырда, тускай херектелдерниң-даа херээ чок, эртен кажааже кирип кээрге, ажыксыг чыттыг, шык бустуг болур болза, багайы ол.

Малдың аарын, өлүп хоран турарының чылдагаанарын сайгарын боорге, соокка алыскаңы азы кажаалар иштинин хейлериниге хоранналганы болур-дур. Хойларны эртен кажаадан үндүргеш, чартык шактан эвээш эвес үеде ыжык сери-кажаага тургускан соонда, ам одарже үндүрерге эки. Чылыг черге турган малдың хенертен соокка алыспазын таарыштырарга, малдың деңгилдезинге дыка эки. Чаңгыс-ла черге хойну үр кадарарга, ол черниң оъду дазылы-биле чок калын, ажыглалдан эзээн үеде шуут үнер. Кыштаглаашкын үезинде одарларны таарыштыр планнаарының ужур-дузазы мынчангаш улуг.

Суг дээрге бүгү-ле дириг амытаннарның организминиң чугула кезээ болгай. Тергиин эки шынарлыг, хоолулут чеже-даа чем бар болза, **суг чокта мал дөмей-ле аштап турар,** чүге дээрге ооң организми чемни чүгле эзилдирген хевирлиг турда шиңгээдин ап шыдаар. Бо таварылгада суг бүгү талалыг болгаш солуттупмас эзилдиривчи болур-дур. Хар суг орнунга ажыглаттынын болур-ла харын, ынчалза-даа сугну долузу-биле солун шыдавас. Харда малдың организминге эргежок чугула калий, кальций, демир, хлор, кобальт, цинк, чес дээн ышкаш бүдүмелдер шуут чок. Ол бүгү үүлдер сутда бар.

Янзы-бүрү малдарының сут ижерининиң хемчээли ацгы-ацгы. Чижээ, бир килограмм сугну ужуру ында—олар сугну ыдыг арга-биле ап турар. Үр үеде организмге четтирер сугну ишпейн турар мал арыштар, оларның дүгү дужун каар, толу кошкак, олүүчел, төрээн малдың сүдү аргажок эвээш болур.

Сугнуң мал бажының өзүлдезинге болгаш ооң продуктулуунга эки салдарлыының бир чижээн «Революцияның чалбыыжы» совхозтап, ылаңгын хойжу И. Сафоновтуң коданындан көрүү болур. Бо чылын ол мурнакчы малчын чүс хойдан-на 126 хураганны, сес чүс чыгыы хоюнуң бирээзинден-не 5 килограмм чедир дүктү кыргын алган. Маңаа, еске бүгү үүлдер-биле кады, хойну үргүлүү суттарын турганы улуг рольду ойнаап.

Хенчелээр чорук мал ажылынга улуг хораны чедирип турар. «Торгалыг» совхозтуң Чоза бригадазынга ноябрьда 22 хой өлген, оларның 20-зи хенче хураган болган, а хенченин ниити саны бригадада 520 баш чедип турар. Олар шушту эътти, дүктү, төлду бээр кылдыр бүгү планнарда кирип турар болгай. Республиканың

Малчыннарның ажылында эң харыысалгалыг үе—малдың масеалыг оолдаашкыны чоокшулап орар. Чамдык коданнарда хой ийи-чаңгыстап төрүп эгелээн.

«Алдын-Маадыр» совхозтуң Оргу-Шөлде хойжу бригадазы мал оолдаашкынынга эң эки белеткенген. Хойжулар хой бүрүзүнден хураганны ийиден эвээш эвес килограмм дүктү алырын шиитпирээн.

ЧУРУКТА: бригадир К. Монгуш биле совхозтуң мал эмчизи О. Сарыглар хойжу коданда келген.

Фотозу В. АМЫРНЫЫ.

ҮШ ӨГ-БҮЛЕ

«Торгалыг» совхозтуң мурнакчы хойжуларының бирээзи коммунист Кыргыс Шивит-Доржу бо кышка ылаптыг белеткеңген. Бодунуң күжү-биле 15 тонна сигенни кезип, белеткеп алган. Малчынның кыштаа чылыг, чырык, ооң девискээри эмге-секселиг, арыг-силиг. Бөлдүпген күргаг одоо-даа четчир. Дус, холуксаа чемнер база дүжүртүнген. Чыл бүрүде кышка мынчаар белеткенир малчынның түннелдери бедик болбазының аргазы чок. Бо чылын ол дүңгужун төрээн хойларындан 100 башка онааштыр 85 хураганны алыр хүзөлгелиг тургаш, 93 хураганны доруктурган. Коданнаа хөөндан дүк кыргыыр планын ажыр күүседи, бир башка онааштыр - 2,4 килограмм дүктү алган.

Күш-ажылчы Алдар орденниң үшкү чергезинин эдилекчизи Кыргыс Ойдуповичиниң уруг-ларының база ооң үлегерин эдерин, төрээн совхозунда малчыннан чоруурлар. Уруу Маруся, күдээзи Найырал олар база хой кадарчылары. Олар бо чылын 100 хойга онааштыр 95 хураганны доруктурун, бир башка онааштыр 2,4 килограмм дүктү кыргын алган. Аныяк малчынларның кыштаглаашкын байдалы база эки. Шивит-Доржуларының база бир уруу — Зоя, күдээзи—Александр Саңчат-оолдар бо чылдан эгелеп малчыннаанар. Олар ам 496 баш хураганны хүлээп алган, хүр кыштаглалын турар.

Кыргыс Ойдуович келир чылын төрүүр 100 хойга онааштыр 100 хураганны, бир хойдан 2,4 килограммдан эвээш эвес дүктү кыргын алырын хүлээнген. Хойжунуң коданында ам 342 баш төрүүр хой бар.

Н. ДАМДЫН.

Мал ажылынга бедик чедишкиннери дээш Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Хүндүлел бижин-биле шаңнаткан хойжу А. Шериг-оол «Найырал» совхозта ажылдап турар. Ол келир чылын бо чылдан эки ажылдаар сорулганы салгаш, кыштаглаашкынга эки белеткенген. Мал чеми четчир, кажааларны эки септээн.

ЧУРУКТА: хойжу А. Шериг-оол.

СОНУУРГАҢАР, БИЛИП АЛЫҢАР

Хойлар — эң-не бурунгу азырал мал. Оларны бистиң эрага чедир 6—8 мың чыл мурнунда-ла кижилер чаңчыктырып, өредип ап эгелээн. Эң баштай олар Биче Азияга болгаш Мурнуу Сибирге азырап мал апарган, ооң соонда чоорту өске диптерже тараан.

Азырал хойларның бурунгулары муфлон, архар болгаш аргали болур. Муфлоннар Чер ортузу далайның ортулуктарында болгаш эриктеринде чурттап турар. Өске черлик хойларны бодаарга оларның сөөгү бичии. Архарларның чупту—Ортаа Азияның, Афганистанның ховуларлыг болгаш даг эдээ черлерге. Ол черлерниң чөөн талазынче Хинган бөлгөге Гималайлаа чедип архарларга төреедешкек аргалилер чурттап туваар. Азий диапте черлик хойларның эң-не улуглары олар болур. Эр аргаличиң деңзизи 180 килограмм чедип турар.

* * *

Чиңге нарын дүктүг кошкарлар чылда 12—20 килограмм чедир дүктү бээр. 30 килограмм чеде бээр дүктүг кошкарлар бар. Төрүүр хой 4—5 килограммга бээр. Мал ажылында үнелиг смушка (хураган кежи) бээр тускай (каракуль ышкаш) уксаалар бар. Хой кежиндеи эки шынарлыг тоннарны (полушубок) даарап турар.

* * *

СЭКП ТК-ның март (1965 ч). Пленумунуң соонда чылдарда хой ажылынга дыка үүлүг өскерлиишкиннер болган. Бир эвес чедиги беш чылдың бирээзинде-ле артумаа-биле хой ажылының 369 мың тонна продукциязын күрүне сдыып ап турган болза, сески беш чылда ол көргүзүг—412 мың, тоску беш чылда—480 мың тонна четкен.

* * *

Хойларның продуктулуг чорду өлүп турар. Тоску беш чылда бир чылында артумаа-биле хой бүрүзүнден бистиң чуртуускаа 3—3,2 килограмм дүктү алган. 1961—1965 чылдарда ол көргүзүг 2,7 килограмм турган.

* * *

Бистиң республикада амгы үеде 932,4 мың хой бар. Бо чылдың эгезинде тургаш төрүүр 100 баш хойга онааштыр 71 хураган камгалап алдынган. Ажыл-агыйларга бо чылдың он бир айларында бүдүүген 21,6 мың тонна эттиг 12,7 мың хой болгаш өшкү эзди эзлеп турар.

ҮЛЕТПҮР АРГАЗЫ-БИЛЕ

Бистиң районнуң экономиказының код адыры—хой ажыл-агыйы. Ам бисте 465 мың хой бар.

Малга быжыг чем-суур тургузарын бүдүүлгенин технологиязын эде кылбайн чорударга, малдың продуктулуг чоруун өстүрүнге, хой ажылының ажыктыын бедидеринге шоолуг-ла идиг бербес. 2—3 кижи кирип турар бригада 500—700 хойну кадарып, ажаан турар. Мындыг таварылгада мал ажаалдазын механизастаары берге, хой ажылын чорударының мурнакчы аргалары белен-не ажыглаттынмас, мал бажы (ылаңгын кыс мал) шоолуг оспес.

Бо бүгүнү өөренин коргеш, хой ажылын үлетпүрге үндезилеп, ооң аргаларын ажыглаарынче шилчээн бис. Хой ажаар, семиртир 11 шөлдү баштай туттувус, оларның бирээзинге-ле 10 мың-даа 25 мың чедир хойлар турар. Оон аңгыда колдуунда төрүүр хой турар бичежек шөлдерни база кылган, оларның бирээзинге-ле 3 мыңдан 5 мың чедир хой кирер.

Хойнуң дыка хөй кезинин комплекстерге мөөңнээш, оларны ылап-ла болур, чогуурга биле чемнерин тургаш, агаар-бойдустуң берге байдалдары турза-даа, ажыл-агыйлар күрүнеге эът садар планнарын ажыр күүсеткен, бир хойга онааштыр дүк кыргыырын болгаш иүрүнеге дужаар малдың ортумак деңзизин көвүдеткен, үүс хойдан-на 100 хураганны алган.

Үлетпүр аргазы-биле семиртилгени чорударга күрүнеге садын турар эътти шынарын экижидер арга тургустунар. Шаанда эътке чүгле кыргаан иртдерни болгаш хойларны үндүрүп турган, ам кыргаан иртдер комплекстерде шуут чок. Бо чылдың эр хураганнарын үскеш, дараазында чылдың май айга чедир тулдур чемгергеш, эът комбинадынга дужааштар. Ынчангаш күрүне бедик шынарлыг эътти, а ажыл-агыйлар дыка хөй орулганы ап турар.

Чүгле соолгу 3 чылда безин ортумак деңзизин 47—48 килограмм 177 мың бир харлыг эр хураганнарны саттывыс. Оларның хонукта немелде деңзизин 100—110 грамм, бир баштың ниити немелде деңзизин (семиртилге үезинде) 20—23 килограмм болган. Дүк кыргын алыры көвүдээринден аңгыда, ооң шынары база дыка экижээн. Семиртилге шөлдерин, кормоцехтерни, хойжуларга бажыңнарны тударынга болгаш мал чемин бүдүрүнге чарыгдаан капитал салыышкыннар хөй-даа болза, комплекстерге хой эъдин бүдүрери —700 мың, дүктү сайгарары 600 мың рубль арыг орулганы чылда берип турар. Хойжу бригадаларга күш-ажылды механизастаарының деңнели 10-на хуу турган, а комплекстерде 98 хуу четкен. Центнер продукция бүдүрүнге күш-ажыл чарыгдалы 30 хуу кыымылган.

Тодаргай болуру-биле үлетпүр аргазы-биле чорудар семиртилгени эвээш коданнарга хой ажаары-биле деңнеп көрээл. «Октябрь 40 чылы» колхозта комплекске семиртип турган 12630 хойну 5 оператор ажаап турган, а хойжу бригадаларда ол-ла хире санныг хойлар 50 кадарчылыг. Ажыл төлевири—28016 биле 118200 рубль; хонукта ортумак немелде деңзин—171 биле 75 грамм; немелде деңзиниң бот-үнези—53 рубль 40 коп. биле 77 рубль 98 коп. болган.

Хойнуң рациону бар чемнерден хамааржыр. Кукуруза силозун, люцернадан сенажты, хыыргыыштан сигенни районда белеткеп турар. Ол ышкаш тараа артынчылары болгаш концентрастаан чем база олче киирип турар. Семиртилгеде хойлар баштайгы үезинде силос болгаш бодүүн чемнерни хойнуң чин турар, ооң кырынга баш санынга 300 грамы чедир концентраттарны бээр. Ынчаар чемгерерге хойнуң хырыының хемчээли улгадыр болгаш семиртилгеге турарының соолгу айларында ооң чем чиири дыка көвүдээр.

Казахстанның комплекстериниң хой кезинде хойну хонукта 2—3 катап чемгерип турар. А бистиң районнуң ажыл-агыйлары чемгерилгениң оске аргазын ажыглап турар: үүрмектеп, буска шыгыдын болбаазыраткан чемни эвээш-эвээштеп хонукта 8—10 катап бээр. Ындыг чемгерилге хойну хой хемчээлдиг чемни чидириг чокка чииринге чаңчыктырар. Бо таварылгада хойларның хонукта ортумак немелде деңзизин 200—250 грамм чеде бээр.

Хой эъдин болгаш дүктү бүдүрерде үлетпүрге үндезилээн аргаже шилчээш, хойжулар ажылдаарынга болгаш амыдыран-чурттаарынга таварымчалыг байдалдарлыг ашарган. Механизастаан комплекстерде болгаш шөлдерде ортумак школаларның 119 доозукчулары (оларның 80-и кыстар) ажылдап турар. 30 оператор техникумнарда болгаш институттарда бот-өредилге-биле өөренин турарлар. Шупту комплекстерде чаагайжыды туткан общежитиелер, столоваалар, кызыл-булуңнар, библиотекалар, клубтар бар. Сес шактыг ажыл хүнүн тургускан.

И. РАФАЛОВИЧ,
Казахстанның Компартиязының Панфилов райкомунуң секретары.

СОВЕТ УКРАИНА: МААДЫРЛЫГ АЛДАН ЧЫЛДАР

Совет Украина 60 чыл болган. Чаа эраның эгелээнинин дугайын дыннаткан сураглыг «Аврораның» үгер-бооларының даажы Киев «Арсеналыцын» ханаларынга чаңгыланган. Оон пролетариады Октябрьның чаалап алыышкынын камгалап турган. Бодунуң орус акы-дуңмазының соонда, 1917 чылдың декабрь 25-те, Советтерниң бирги Бүгү-украина съездизинге Совет эрге-чагырганың тургустунганының дугайын чарлааны украин улустуң төөгүзүнге чаа арыны ажыткан.

Чылдар эртип-ле турган болгаш ол ийи улустуң аразында, «Хостуг республикаларның бузулбас эвилелинге» каттыжып турган бүгү улустарның аразында акы-дуңмалышкы чоруктуң харылзаалары улам-на быжыг, улам-на чарылбас болу берген. Олар хамааты дайынның фронтуларынга кады тулчуп, улус ажыл-агыйын кады катап тургузуп, Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде фашизмге удур кады демисежип келгеннер.

Коммунистерниң ленинчи партиязынга баштаткан Украинаның ажылчы чоннары амгы үеде экономиканы, эртемни, культураны хөгжүдерингe көстүп көрбээн бедиктерни чедип алган.

ХАРЬКОВ. Энергия-биле бедик хандыртынган тарылга тракторунуң кол конструктору, профессор Борис Павловичт Кашубаның ады бистиң чуртувуста болгаш даштыкыда эки билдингир. Машина-трактор агрегаттарының ажылгырын бедидериниң эртемниг үндезиннерин ажылдап кылганы дээш 1976 чылда Б. П. Кашубага ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреады атты тывыскан.

Борис Павловичиниң намдары хөй совет кижилерниң амыдыралчы орду-биле дөмей. Совет эрге-чагырга Б. П. Кашубага тускай ортумак эртемни, оон соонда дээди эртемни чедип алыр арганы берген. Борис Павлович бодунуң бүгү амыдыралының иштинде шилип алган тускай эртемин ёзугаар улуг сонуургал-биле ажылдап келген.

1943 чылда коммунист Кашубаны Сталинградтың трактор заводун катап тургузары-биле чоруткан. Аңаа ол соолуңде бүдүрүлге черинин кол конструкторунга ажылдаан. Оон соонда Харьковтуң трактор заводунга ажылдаан. Аңаа оон удуртулгазы-биле Т-125 болгаш Т-150 деп күчүлүг агрегаттарны тургускан.

Амгы үеде кол конструктор Б. П. Кашуба кодээ ажылагыйга бегүнгү күчүлүг Т-150-ни солуур ужуралыг күчүлүг чаа машиналарны чогаадып турар.

ЧУРУКТА: Б. П. Кашубаның (он талазында) Харьковтуң трактор заводунуң дизайнерлери-биле кады турары. Солагай талазындан он талазынче: инженер-конструктор Е. Г. Середин, улуг инженер Г. П. Головач, чурукчу-конструктор Е. П. Щербаков, инженер-конструктор В. С. Меторский.

М. ТУРНУҢ фотозу.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХҮНҮ

● Республиканың чурттакчы чонунуң саны — 49,3 миллион кижи.

● 10 хонгаш-ла үлетпүрүүн бир бүдүрүлге чери, үш хонгаш-ла — цех, хүн бүрүде-ле бир шууштурулга, механизаластаттынган болгаш автоматчыткан шууштурулганың үш шугумнары ажыглалга кирер.

● Хүнде республикага 571 миллион киловатт-шак электроэнергияны бүдүрүп үндүрер. Революция мурнунда Украинаның бүгү электростанцияларының күчүзү 300 муң киловатт бичии-ле ажыл турган (бөгүн ол болза Харьковтуң бүдүрүп үндүрген ортумак турбиназының күчүзү-дүр).

● Украинада хүнде 499 автомобильди, 385 тракторну, металл чонар 97 станокту, завод конвейериндеп 816 радиоприемник болгаш радиоллны, 6490 телевизорну, 1679 соодукчуну бүдүрүп үндүрер.

● Республиканың кодээ ажыл-агыйында 382,9 муң трактор, 81,7 муң тараа ажаар комбайн, 290,2 муң чүк сөөртүр автомобиль ажылдап турар.

● Украинада суггаттыг 1,6 миллион гектар болгаш суун кевирген 1,8 миллион гектар черлерни ажыглап турар.

● Республикада демир-орук транспорту — 1,4 миллион, автомобиль транспорту — 19,7 миллион, агаар транспорту — 34,6 муң пассажирлерни хүн бүрү сөөртүп турар.

● Өөредилгениң янзы-бүрү хевирлеринде 17 миллион ажыг кижи хаара туттунган — республиканың үш кижи бүрүзү өөренип турар. Революция мурнунда Украинаның чурттакчы чонунуң 72 хүүзу номчуп болгаш бижип билбес чораан.

● Украинада 78 профессионалдыг хөгжүм болгаш шин театрлары бар.

● Украинаның ажылчы чоннары 27 муң маассалыг библиотекаларның ачы-дуазын ап турар. Оларның ном фондузу 323 миллион ажыг ном.

● Республикада 26 муң хире клубтар бар, оларның 22 муңу кодээде ажылдап турар.

● Санаторийлерде болгаш дыштанылга албан черлеринде оруннар саны 450 муң апкан. Чыл бүрүзүнде олар 8 миллион ажыг кижини хүлээп алыр. Аалчылар бажыннарының, мотельдериниң, кемпингилериниң калбак четкизи чыл дургузунда 29 кижиниң дыштанылгазын организаетан чорудар арганы берген.

● Күш-культура коллективтеринде республиканың 10921 муң чурттакчы чону өөренип турар. 848 стадион, 19700 футбол шөлү, 93600 волейбол, баскетбол болгаш теннис шөлдери, 12000 ажыг спорт залы ажылдап турар.

(СЭТА).

ОКТЯБРЬНЫҢ АЖЫЛ-ХЕРЕКТЕРИНИҢ ТИИЛЕЛГЕЗИ

А. Ф. ВАТЧЕНКО, Украин ССР-ниң Дээди Совединин Президиумунуң Даргазы

Совет Украинаның ажылчы чоннары улуг Октябрьның 60 чылын ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң бүгү участокторунга патриотчу чаа-чаа ажыл-херектери-биле политиктиг болгаш күш-ажылчы аажок улуг кодурлуушкунунуң байдалында демдеглээн. Украин улустуң амыдыралының бүгү талаларынга болган эң ханы чаартылгалар бистиң чуртувустуң бүгү улустарынга социал болгаш национал хосталганы берген Октябрь-биле, оон революстуг идеялары-биле чарылбас холбаалыг. Россияның ажылчын ангызының соон дарый Украинаның ажылчы чоннары пролетар революциязының тиилелгези дээш, Совет эрге-чагырганы тургузары дээш демиселче кодурлүп үнген. Олар ол демиселиннге часкаавызыраваан. «...Украин ажылчынарже акы-дуңмалышкы холувусту сүпар болгаш оларга: силерниң-биле кады силерниң болгаш бистиң буржуазиянга удур демисежир бис» — деп, Владимир Ильич Ленин 1917 чылдың ноябрьда чугаалаан.

Улуг орус улустуң акыдуңма дузазының ачызында Украин Совет Социалистиг Республика харын революцияның чанакчы чалбыыкынга төрүттүнген. Бистиң чуртувустуң бүгү нацияларының болгаш биче улустарының бузулбас найыралы бодунуң салым-чолунуң долу эргелиг ээзи болуп, социал, экономиктиг болгаш угаан-бодал чечектелиишкинин чедип алырда украин улуска дузалаан.

Бистиң хөй национал дарлыг чуртувустуң бүгү-ле нацияларында болгаш биче улустарында ышкаш, украин улустуң чыл демдеглелинде бирги арынны Кышкы ордуну штурмлаан хүн-биле демдеглээн. Советтериниң 1917 чылдың декабрь 24—25 хүннеринде Харьковка болган бирги Бүгү-украин съездизи база кайгамчыктыг үе-чада болган. Ол Украинаны Советтер республиказы кылдыр чарлаан болгаш Совет Украинаның Совет Россия-биле федеративтиг харылзаазын тургузар дугайында шиитпирин хүлээп алган.

Украинага Совет эрге-чагырганың тургустунганы политиктиг шылгарангай ужурдузалыг болган. Ол дээрге Октябрьның ажыл-херектериниң ёзулуг тиилелгези болган.

Украинаның ажылчы чоннары молчукчулериниң кадыгдошкун удурланыышкынын Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле сый шаап, иштики контрреволюцияны болгаш даштыкы халдакчыларны чылча шапкан, украин улустуң эң дерзки дайынчылары — буржуаз националистер идеи болгаш политика талазы-биле долу буураашкынга таварышкан. Украинага Совет эрге-чагырганың 60 чылы — бир дески күчүлүг кодурлуушкунунуң партияның тугунга шыпчы чоруктуң алды он чылы-дыр.

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганы Улуг Октябрьның херээнин үргүлчүлеп, бистиң чуртувустуң бүгү нацияларының болгаш биче улустарының тургузукчу чогаадылгазының түннели болган. Украина болза ССРЭ-ни тургузарының инициаторларының бирээзи болган болгаш совет акы-дуңма улустарының ол эвилелиннге бодунуң аас-кежиин чедип алган.

Бодунуң алдарлыг юбилейинге — Украинага Совет эрге-чагырганы тургусканының 60 чылынга — республика кайгамчыктыг чедишкиннерлиг ужуражын келген. Улетпүр продукциязын кылып үндүрери революция мурнундагы үеникке деннээрге 90 катап көвүдээн. Дайын мурнундагы 1940 чылда бүгү Совет Эвилелиниң үлетпүрүнге болган даарга, ам Совет Украина чыл бүрү оортан үш катап хөй продукцияны бүдүрүп турар. Кодээ ажыл-агый социалистиг экономиканың бедик сайзыраадыг сектору апарган. 1913 чылдыынга деннээрге, кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң хемчээли үш ажыг катап улгаткан. Бо юбилейлиг чылда Украинаның чер ажылдыгдары дыка улуг чедишкиннерлиг болган. Олар тараанын тергиин хөй — 48,5 миллион тонна ниити чыылдазын алган болгаш Торээн чурттуң шыгжамырынга 1 миллиард 127 миллион пуд тараана уруп, 50,6 миллион тонна чигир свеклазын белеткээн.

«Запорожстальдың» болгаш «Азовстальдың», Кривой Рогтуң металлургия, Новокраматорскиниң машина тудуушкун, Харьковтуң трактор болгаш өске-даа хөй-хөй заводтарның корпустары баштайгы беш чылдар планнарының чылдарында-ла өзүп үнгүлээн. Тудуп тургузарынга бистиң чуртувустуң он-он нацияларының болгаш улустарының толээлекчилери киришкен ол баштайгы будүрүлгелер социалистиг индустриализацияның үүле күчүлүг көргүзүү эвес, харын совет улустарының бузулбас найыралының болгаш акы-дуңмалышкы дузалажылгазының база магалыг боттарының болган. Демир болгаш марганец рудаларын, хомур-дашты, бойдус газын казып тывар, шойну, канны, кара металлдар прокадын будүрер талазы-биле чурттуң улус ажыл-агыйынга республиканың бот дениин дыка улуг.

Улуг Октябрь украин улустуң угаан-бодалының чечектелиишкининге кызыгаар чок аргаларны ажыдын берген. Республикада ажылдап турар 100 кижиден-не 78 кижи дээди болгаш ортумак эртемниг, үш национал орулга 10 хуу көвүдээн. Национал орулганың немей өзүлдезинин 90 хуузу күш-ажылдың будүрүкчүлүүнүн бедөөнинин күсели-биле алдынган. Ол дээрге СЭКПниң XXV съездиниин тоогулуг шиитпирлерни амыдыралга боттандырар дээш ажылдап турар массаларның күш-ажылчы улуг кодурлуушкунун, партияның херээнге оларның шыпчызын, эрес-шудургузун херечилеп турар-дыр.

Бистиң бүгү чедишкиннеривис социалистиг чаа иитилел харылзааларының, Совет Эвилелиниң бүгү акы-дуңма улустарының, хамыктың мурнунда улуг орус улустуң ак сеткилдиг доктаамал дузаламчызының түннели-дир. Чаңгыс эптиг өндүр улуг өг-бүледе бактаан турарывыс бистиң күштеривисти он катап улгаттырын турар. Тиилелгеривисти болгаш күш-ажылчы чедишкиннеривисти Октябрьның тиилелгезин, сайзырангай социалистиг иитилелди тургузарын хандырып, бистиң бүгү улустарывысты мөңгеде сырыы каттыштырган болгаш коммунизмниң чырыткылыг бедиктеринче бүзүрелдиг башкарын орар бистич алдарлыг Коммунистиг партиявыстың могаг чок, сорунтуг ажыл-чорудулгазы-биле холбаштырын турар бис.

Бүгү совет кижилер-биле бир дөмей, украин улус СЭКП-ниң иштики болгаш даштыкы политиказын, партияның ленинчи Төп Комитединин, оон эш Л. И. Брежнев баштаан Политбюрозунуң үре-түкнелдиг ажыл-чорудулгазын бүгү чүрээ-биле чүүлдүгүнүн болгаш деткип турар.

Бистиң интернационалчы байлактарывысты совет улустарының чаңгыс аай өг-бүлеңнге хумагалап болгаш бижыглап, дем каткан күженнишкиннеривис-биле партияның өндүр улуг хөрээ дээш демисежир бис.

БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛ

Украинага Совет эрге-чагырганы чарлаанындан бээр болгаш Украин Совет Социалистиг Республиканы тургусканындан бээр 60 чыл оюн холбаштыр партия, совет болгаш хой-иитии организацияларының, республика найысылалының ажылчы чоннар төлээлекчилериниң болгаш Совет Армиянын дайынчыларының киржилгези-биле Украинаның Компартиязының ТК-зының болгаш Украин ССР-ниң Дээди Совединин байырлыг хуралы Киевке болган.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүннери В. В. Гришин, Д. А. Кунаев, Г. В. Романов, В. В. Шербицкий, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүннеринге кандидаттар Г. А. Алиев, П. М. Машеров, Ш. Р. Рашидов, М. С. Соломенцев оларны, Компартияларның ТК-ларының бирги секретарылары: Грузиниың — Э. А. Шеварднадзе, Литваның — П. П. Гришкявичус, Молдавиянын — И. И. Бодюл, Латвиянын — А. Э. Восс, Киргизиянның — Т. У. Усубалиев, Таджикистанның — Д. Расулов, Армениянын — К. С. Демирчян, Туркменистанның — М. Г. Гапуров, Эстониянын — И. Г. Кэбин оларны, Украин ССР-ниң Дээди Совединин Президиумунуң Даргазы А. Ф. Ватченкону, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. П. Ляшкону хуралдың киржикчилери үргүлчүлелдиг адыш часкаашкынары-биле уткаан. Республиканың өске-даа удуртукчулары, партияның болгаш революцияның хоочунары, Украинаның болгаш оон найысылалының алдарлыг кижилери, ССРЭ-ниң Чепсектиг Куштериин, аныяктарның төлээлекчилери база президиумга олурган.

Байырлыг хуралды СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, Украинаның Компартиязының ТК-зының бирги секретары В. В. Шербицкий ажыткан.

Хуралдың хүндүлүг президиумунга СЭКП ТК-ның Политбюро составын СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединин Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневти баштадыр чаңгыс эп-сеткилдиг соңгаан.

Украинаның Компартиязының Төп Комитединге, Украин ССР-ниң Дээди Совединин Президиумунга болгаш республиканың Министрлер Чөвүлелиннге СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединин Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чедиргеп байырлыг СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң даскаанын ёзугаар В. В. Шербицкий номчуурга хуралдың киржикчилери динмиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкынын-биле уткаан.

Байыр чедиргезиниң чылыг состери дээш, революсчу шимчээшкиннге украин улустуң ролюн, делегейде баштайгы хой национал дарлыг социалистиг күрүнени — Совет Социалистиг республикалар Эвилелин тургузарынга болгаш быжыгаарынга оон салыышкынын бедин-биле үнелеп көргени дээш партияның ленинчи Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединин Президиумунга, ССРЭ-ниң Министрлер Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединин Президиумунга, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиннге, эш Леонид Ильич Брежневке байырлыг чагааны хуралдың киржикчилери улуг сорук киришкин-биле хүлээп алган.

Байырлыг хурал «Интернационалды» күүсеткени-биле доозулган.

(СЭТА).

Эвилелдешкен республикаларның, Москваның болгаш Ленинградтың юбилейлиг байырлалда барган делегацияларының удуртукчулары байырлыг хуралга чүве чугаалаан, украин улуска, республиканың коммунистериннге түрүктүн ханызындан байыр чедиргеп, СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединин Президиумунга, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиннге, эш Леонид Ильич Брежневке байырлыг чагааны хуралдың киржикчилери улуг сорук киришкин-биле хүлээп алган.

Байырлыг хурал «Интернационалды» күүсеткени-биле доозулган.

(СЭТА).

ДНЕПРОГЭСТЕН АТОМГРАДТАРГА ЧЕДИР

Углегорск ГРЭС 3 миллион 600 муң киловатт телевилел күчүзүн графикти мурнал тургаш чедип алган. Украинага Совет эрге-чагырганы тургусканының 60 чыл оюнуң будуузүнде аңаа «сес чүс муңчу» севлгү энергоблокту ажылдадып киирген.

Индустриалдыг украин хөорай Запорожьеде турасскаал бар: ГОЭЛРО планы-биле дерээн болгаш революцияның баштынчызының ады-биле адаан, совет энергетиканың баштайгызы Днепрогэстің плотиназының холчок улуг дугаланчаз бедий берген костүп турар угже ынаар, Днепрже. В. И. Ленин холу-биле айтып алган турар.

Амгы үеник гидростанцияларын көргеш, Днепрогэстің дугайын чайгаар-ла сактып кээр сен. Ону тудуг шолунче демир-орук адырыындан, хемниң солагай талазы эринге даш оонактар заводтан болгаш... мыштыг он үш вагондан эгелээн дээрзинге бүүгрээри берге. Ынчалзажок ыныг турган. Мырынай үр эвес ує эткен, ол үеник-биле алырга Европага эң улуг 560,4 муң киловатт күчүлүг гидроэлектростанцияны ажыглалга дужааганының дугайын тудугжулар рапорттаан.

Днепр ГЭС Приднепровьеник улуг металлургия заводтарынга болгаш Довецтің хомур-даш бассейнинин шахталарынга энергияны берген. Оон соонда-ла эмнежок хой гидростанцияларын оттары чырый бергилээн. Совет беш чыылдарным боттанылышкынының херечилери болуу берген Баховканың, Днепродзержинскинин, Кременчугтуң, Киевтин, Каневскинин электростанциялары улай-улай тургустунгулаан.

Украин энергетиканы күчүзүн улгаттырарын үргүлчүлеевишаан, шаанда ГОЭЛРО планын ёзугаар тудуп турган станцияларга дециээр ужур чок күчүлүг, чылыг-биле ажыддаар улуг электростанцияларны республикага дерип тургускулаан. Чигээ, чад хоорай Энергодарда Запорож ГРЭС-ниин үүле чаңгыс энергоблогу бөгүн бүгү Днепрогэстің ажылдап үндүүл турганындан хой электроэнергияны берип турар. Ынаарга ында ыныг блок чаңгыс ол эвес: станцияның күчүзү 3,6 миллион киловатт болгай. Донбасста Углегорскиниң электростанциязы-даа база-ла ол хире хемчээлдиг энергияны ажылдап үндүрериннге сапаттынган, оон соолгу блогу Украинага Совет эрге-чагырганың тургустунганының 60 чыл оюнуң будуузүнде сайгылгаанны берип эгелээн. Үүле чаңгыс 1976 чылда безин республикага электроэнергия ажылдап үндүрери 200 миллиард киловатт-шак четкен. Электри дамчыдылгазының шугумнары республиканың бүгү-ле районнарынче шойлып чоруткан, оларның хой-хөйү узунунуң болгаш күженнишкининиң талазы-биле онзагай болуп турар.

Ынчалзажок богунгу энергетиканың эң-не онзагай күүлү болза, атомнуг электростанцияларны калбаа-биле тургузуп турары болур. Оларның бирээзи — Киев областа Припять хемде дерип тургузуп турар Чернобыль станциязы баштайгы үлетпүр сайгылгаанын берип эгелээн. Ында миллион киловатт күчүзүг энергоблок ажыглалда кирген. Чернобыльдынган ангыда Мурнуу-Украинаның, Ровенскинин, Хмельницкинин АЭС-терин тургузуп турар. Атомградтар ССРЭ-ниң, а ол ышкаш социалистиг дем каттыштырылгазының эң-не каш чурттарының улуг үлетпүр районнарын энергия-биле хандырарының арганы боор.

А. МАКУХИН.

УССР-ниң энергетика болгаш электрижидилге министри.

КИЕВ. Октябрь революциязы аттыг шөл. Ю. МОСЕНЖНИКТИҢ фотозу.

Бирги Аттыг армияга алдар болдурган турасскаал. Ону чартык чүс чыл бурунгаар Бирги Аттыг Армияның дайынчыларының Врангельдиң фронтузун чаза таварып эрткен чери болур Нахчиадан ийи километр ыракта тей ырында тургусчан.

В. ЯКУШЕВТИҢ фотозу.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

Хөй уругларлыг иелерни „Иениң алдары“ орден-биле болгаш „Иениң медалы“ медаль-биле шаңнаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Президиумунуң Советиниң Чарлыы

ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң өмүнээнинден шаңнаары болза:

БАЙ-ТАЙГА РАЙОНДАН

Сес уругларны божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Хураган Хертековна **Салчак** — «Мурнакчы» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругларны божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Дажы-Серен Хомушкуевна **Кунгаа**— «Бай-Тал» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругларны божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Сенчит Кунгаевна **Салчак**— Тээли суурда өг-бүле ээзи.

Өдчей Сарыг-Донгаковна **Сой-Сюрюн** — «Мурнакчы» совхозтуң ажылчыны.

Шожутмаа Сундуевна **Хертек** — «Кара-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругларны божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Галина Иргитовна **Диваа** — «Тээли» совхозтуң ажылчыны.

Ирина Доржуевна **Күжүтет** — «Кара-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Чылбак Хертековна **Серен**— райпо ажылчыны.

БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Тос уругларны божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Оржупмаа Комбу-Сюрюновна **Саая** — «Хемчик» совхозтуң техажылчыны.

Дарамаа Арбейевна **Хомушку** — Хөнделек суурда өг-бүле ээзи.

Сес уругларны божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Александра Начыновна **Монгуш** — «Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.

Серенмаа Сендиевна **Монгуш** — «Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.

Кара-кыс Ламаевна **Ооржак** — «Дөң-Терезин» совхозтуң ажылчыны.

Көк-кыс Канчыыровна **Ооржак** — «Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругларны божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Александра Сүруновна **Монгуш**—«Шекпээр». совхозтуң ажылчыны.

Далар Достай-ооловна **Ооржак** — Шекпээр суурда өг-бүле ээзи.

Сендии Намчыловна **Ооржак** — Аянгаты суурда уругларны садының ажылчыны.

Кертик Хоор-ооловна **Саая** —«Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Кара-кыс Дамбаевна **Сарыглар** — «Тыва даг-дүгү тудуг» ТЭ-ниң ажылчыны.

Зоя Момуковна **Куулар** — «Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.

Достанмаа Содупамовна **Монгуш**—«Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.

Мария Дамбыевна **Монгуш** — Хөнделек суурда өг-бүле ээзи.

Алдын-кыс Саяевна **Ооржак** — Аксы-Барлык суурда таныыл черинің ажылчыны.

Лидия Амырбитовна **Ооржак** — Дөң-Терезин суурда өг-бүле ээзи.

Валентина Дойбухаевна **Саая** — Аксы-Барлыктың Культура бажыңының кассири.

Нина Секпен-ооловна **Саая** — «Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

Кимаа Бай-Селээновна **Сарыглар** — Шекпээр суурда өг-бүле ээзи.

Чечекпаа Содуповна **Соян**— «Шекпээр» совхозтуң техажылчыны.

Бак-кыс Күдер-Караевна **Хомушку** — «Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

Зоя Докпай-ооловна **Хомушку** — «Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

Капитагай Сүруновна **Хомушку** — Ак-Довурак хоорайда өг-бүле ээзи.

ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Тос уругларны божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Хеймерек Умбажыновна **Куулар** — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

Байыр Доскаараковна **Ондар** — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Сес уругларны божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Кызыл Чылбаковна **Иргит** — «Искра» совхозтуң ажылчыны.

Ольга Чимит-Доржуевна **Монгуш** — «Искра» совхозтуң ажылчыны.

Чылбак Бопаковна **Монгуш** — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

Алефтина Менди-Байыровна **Ондар** — Бажың-Алаак школазының башкызы.

Алай Орус-ооловна **Ооржак** — «Искра» совхозтуң ажылчыны.

Бытыг Дышыловна **Ооржак** —«Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

Кызыл Дукунейевна **Сарыглар**—«Алдан-Маадыр» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругларны божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Кара-Булан Далыкайевна **Куулар**—«Октябрь 30 чылы» совхозтуң ажылчыны.

Алдын-кыс Доржуевна **Монгуш**—«Искра» совхозтуң ажылчыны.

Калдар Кончуровна **Монгуш** —Чыраа-Бажы ортумак школаның техажылчыны.

Кувус Седиповна **Монгуш** — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

Чысымаа Достай-ооловна **Монгуш** — Сүт-Хөл суурда өг-бүле ээзи.

Тыртык Канчыыр-ооловна **Ондар** — Чадаана хоорайда уруглар яслизинин ажылчыны.

Оюмаа Лопсан-Доржуевна **Тюлюш** — Чадаана хоорайда өг-бүле ээзи.

Алды уругларны божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Хамааты Монгушевна **Иргит** — Чадаана хоорайда өг-бүле ээзи.

Бопук-Кара Көк-Хунаевна **Куулар** — Чыраа-Бажы рабкооптуң ажылчыны.

Калдар-кыс Конгар-ооловна **Куулар** — Чыраа-Бажы ортумак школаның техажылчыны.

Майя Чодун-ооловна **Куулар** —Чадаана хоорайда азчылар бажыңының ажылчыны.

Чудур Ламаевна **Куулар** — Чадаана хоорайда уруглар яслизинин ажылчыны.

Чечен Байыр-ооловна **Монгуш**—«Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

Шоваа Орусцайевна **Монгуш** —Чадаананың АТБ-ниң техажылчыны.

Беш уругларны божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Валентина Даваевна **Дамбаа** —райпо магазининин садыгжысы.

Анай Делеговна **Куулар** — —«Искра» совхозтуң ажылчыны.

Седен Шавыраевна **Куулар** —«Искра» совхозтуң ажылчыны.

Чодураа Дамчыровна **Куулар**—«Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

Зоя Комбуевна **Монгуш**— —Чадаана хоорайда өг-бүле ээзи.

Кара-кыс Чүвүрековна **Монгуш**—Чадаана хоорайда өг-бүле ээзи.

Тамара Канчыыр-ооловна **Монгуш**—«Искра» совхозтуң ажылчыны.

Содунам Чамыяновна **Монгуш**—«Чыраа-Бажы» совхозтуң техажылчыны.

Бийир Серим-ооловна **Ондар** —КМК-463-түн ажылчыны.

Докур Баян-ооловна **Ондар** —«Алдан-Маадыр» совхозтуң кассири.

Плина Дарымаевна **Ондар**— «Искра» совхозтуң ажылчыны.

Майя Монгушевна **Ондар**— «Искра» совхозтуң бухгалтери.

Өшкү-Саар Байыровна **Ондар**—«Октябрь 30 чылы» совхозтуң ажылчыны.

Шонгунмаа Чопей-ооловна **Ондар**—«Алдан-Маадыр» совхозтуң ажылчыны.

Өшкү-Саар Саглакаевна **Саая**—Чадаана хоорайда өг-бүле ээзи.

Киприпей Чагдыевна **Сарыглар**—«Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

КАА-ХЕМ РАЙОНДАН

Тос уругларны божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Карашпай Мажуевна **Оондан**—«Совет Тыва» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругларны божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Хемче Мангеевна **Буянды**— «Бурунгаар» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругларны божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Биче-кыс Конгаровна **Биче-оол**—«Ленинчи орук» совхозтуң ажылчыны.

Александра Ивойловна **Масунова**—«Кызыл тук» совхозтуң ажылчыны.

Анастасия Тевер-ооловна **Монгуш**—Сут-Бажы суурда өг-бүле ээзи.

Сазыма Доржуевна **Чаш-оол**—«Ленинчи орук» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругларны божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Деспижек Сотпаевна **Иргит** —Бүрен-Бай-Хаак суурда өг-бүле ээзи.

Татьяна Ойдуповна **Ондар**— «Бурунгаар» совхозтуң ажылчыны.

(Уланчылыг).

МЕН-НЕ ЭВЕС МЕН

(Интермедия)

АДЫГЖЫ:— Буруудатпайн көр, оңнук. Силер Оюмаа деп аттыг уругну таныыр ийик силер бе?

ОРЛАН-ООЛ:— (кайгап) — Оюмаалар-ла хөй ыйнаан. Чүү ыңдыг Оюмаа деп уругул ол?

АДЫГЖЫ:— Бистің эмнелгениң сестразы аан!

ОРЛАН-ООЛ: — Таныырым чадавас. А чүл ынчаш?

АДЫГЖЫ:— Чок. Аная-ла... Ол уруг силернии дугайындары хөөреп олурду.

ОРЛАН-ООЛ: — Таанда-ла мон?

АДЫГЖЫ:— Шынап, шынап.

ОРЛАН-ООЛ: — (сиңнягип) Эй, оңнук! Чогум түүү хөөреп олурду, чугаалап көрем.

АДЫГЖЫ:— Менээ бир оол кээп чорду дээр чораан. Ол— шилге...

ОРЛАН-ООЛ:— (үзе кирип): Мен боон чадавас мен.

АДЫГЖЫ:— Ол шилгедек, ортумак дурт-сыныг.

ОРЛАН-ООЛ: — Мен-дир мен, аа.

АДЫГЖЫ: — Чүгүртүлеваэш карактарлыг, хүрен арын-шырайлыг.

ОРЛАН-ООЛ:— (бедик үнбиле). Ол-даа ылап-ла мен ышкажыл мен, өкнүк.

АДЫГЖЫ:— Уругга чедип келгеш...

ОРЛАН-ООЛ:—Ыык! Ийе, ийе, чугаала.

АДЫГЖЫ:— «Меня ажылдан хостап, эмчи шынзылгаыдан берип көрем, дунмакайым» диген-дир.

ОРЛАН-ООЛ:— А...а...а сестра чүү деп харылаанын ынчаш?

АДЫГЖЫ:— «Бо хире мөге-шыырак, кан-кадык оол, канчап ыядыр арныг чок кижи боор сен. Ажылдан дезер кончуунну»— деп харылаан дээрил.

ОРЛАН-ООЛ:— Ой...ой...ой. Ынчаарга-ла мен эвес-тир мен. (Орлан-оол хая көрүвгеш дезин ынай болур).

А. ШОЮН.

А Ң Н А А Р, А Ң Н А А Р...

(Эгезин № 300 «Шында»).

«...Аннаар, аннаар, данды аннаар
Амыратпас чаңын
канчаар...»

Мындыг одуругларлыг бир шүлүк бар. Оон сестерин шээжи-биле билир мен. Дыннаарымга ол сөскe Тожуда бир аныяк композитор аялга бижип каан дишчик. Харалаан, ол аялганы дыннаваан кижилер мен. Болган чогаалды чопче таратпайн, та чүге шыжап алган чыдар композитор ыйнаан. Оон башка ачы кижи доктаады шаап алган, хиженип-даа, алгыып-даа ырлап-ла чораан мен.

Че, ол-даа канчаар, чүү-даа чүве ойлуг. Үезин кээрге, бир эвес эки чогаал болза, чон оргулунга чоорту пептерей-ле бээр ыйнаан. Мен борта өске чүве дугайын, аннаашкынның хандыкшылдыының, харындаа ажыктыының дугайын чугаалаксаан кижи мен.

Аннаар, аннаар, данды аннаар... Шынап-ла, бир катап аннаакан кижи, ылактыг диин, койгун чергелиг чижик аннарны бир-ле дугаар өлүрүпкен кижи оон соңгаар «аарып» эгелээр: олурарга-даа олургупмас, чыдарга-даа чытыпмас. Ылаңгыя сезон үеле-ри келгенде, үйгузуп безин уттуптар. Боозу чок болза, боо дилеттипер, мунар холгези чок болза, мени ушкарын ап көрүкер деп, бодунга чоок, таныыр эш-оорүүнү эжик-хаалгазын амыратпас, чок болза ыпаар, мыпаар телефонаан туруптар. Мен ындыларының бирээзи кижи мен. Кижилерниң характери—аажы-чаңы аңгы-аңгы. Чамдыктар, хөөкүйлер, иштат-куруг-даа болза кагбастар, сөөртүп алган чоруп-ла турар. А бир чамдыктар бо-даа хей кижи, ан өлүре албас, кезээде куруг кээр деп-ле бодааны ол чоор, үжүр-чөвүп таптыг чугаалаваан-даа, ой-кый чок наржызы кончуг харыылаар: «Бо кандаай кижи сен: кижи амыратпас. Эзирик кижи сен бе?!» лепкеш, телефонун кангырт кылдыр октаптар. Кижиниң бодунга чоок кылдыр бодап чораан кижизи ынча дээрге, бо кижиниң сеткилинге ачы-чыы кончуг боор чүве. Оон ол сестери сагыштап дек-ле уптунмас.

Ам канчаар, аннаар, аннаар, амыратпас чаңын канчаар, өскээр булганыр апаар. Ынчап турууда, черле эш-оор тыпты бээр.

«Бо чылын диин кайда-даа кушкаңгылаа» деп чугаа чайынна пептерей берген. Күс дүжери билек, ол чугаа оон-даа көвүдээн: «мырычай хемнер иштинде халчын турар»-даа диин берген. Кызылдың Гастелло аттыг парыында-даа халчын турар деп-даа сураг бар апарган. Эр, хөрөөжен кижилерниң аскындан ол дугайы үнметтээн. Сентябрьны сөөлүгүреди чүве. Кудумчуда бир хөрөөжен кудамга ужуражы бердим.

— Шөлээледнер бе, куда? —деп, кудам айтырды.

— Чок—дидим.

— Кажан шөлээлээр силер? —деп, оон улам синиге-дир.

— Харын... Бо октябрь чаарбиден деп-ле бодап тур мен.

Ах, диин үезинде—дидим.

— Аа богда, куда. Диин чүдек хөй дээр-дир. Амдыы ашактың төреллери чорду. Диин дээрге кадарчыларның өглериниң кырында сидиредир халчып турар дидир. Ат болган диин-дир, имилээр-лээш, демги кудам диин хей деп сөстерин бадыткаанзыг, ийи холунуң салааларын кыйбынаткылады.

— Ындыг болза багай-дыр.

Мээң сөстериниң утказын кудам билбеди ыпкаш.

— Чоп?—дээш, ийи караан хере көрүп келди.

— Ынчап барганда, арлы бээр чүве болгай, көжүп чоруй баар.

— Па, ындыг чүве бе—дээш, бичии үзүктелгеш, немен кагды.—Таан кайыын дооза көжүп чоруй баар, куда. Таанда чамдыы артар ыйнаан...

Чүрек достүндүрбес, ал сагыш тайгада. Аннаар хуусаанын келирин четтикпейн манап тур мен. Диицвээр керээ шагда-ла карманда, ок-чемлек-даа белеңг. Чүгле хар чагбайн турып берген, диин ам-даа эки агарбаан болду ,бе деп карап тур мен. Ынчалаа-даа үүү-даа чүведе ой-хуусаалыг, хар чок-даа болза диин хамаан чок койгун безин чогуур ойунде агара бээр.

Аттаныр хүн-даа келди. Шөлээни-даа өлдым (черле ындыг кижи мен: аннаыр эгелээри-биле деңге шөлээлээр). Эш-оор-даа тывылган. Ам чүү манап олурар, хап орар'ол-ла!

С. СҮРҮҢ-ООЛ.

(Уланчылыг).

А А Л Д А П Ч О Р А А Н

Кызыл районнуң «Тиилелге» совхозунуң № 1 сүт-бараан фермазынга «Шамбалыгның» сүт-бараан фермазының коллективи аалдап чораан. Ийи ажыл-агыйның фермаларының ажылдакчылары онгу беш чылдың үшкү чылының социалистиг чарыжының негелделерин дугуржуп ап, боттарының арга, дуржулгазын солушкан.

Шамбалыгжылар «Тиилелгениң» саанчыларынга солун концертти база көргүскен.

Э. ТЕЖИТ.

Чаа кино

«НАЗЫ ЧЕТПЭЭННЕР»

Горький аттыг студияның чаа кинозу «Назы четпээннер» бистің экраннарывыста үнүп турар.

Элээди уругларның болгаш улуг улустуң аажы-чаңын, бот-боттарынга хамаарылгазын болгаш чөрүлдээлерин ыында көргүзүп турар.

Евгений Прохоров (артист В. Летенков) болгаш Костя Сила (С. Жданько) деп ийи оол улуг эвес хоорайның вокзалынга чаңгыс демиро-руктан дүжерлер. Ол хоорайжыгашка олар кады өөренип өскен, спортка хандыкшып чорааннар. Оон соонда ийи чыл болгаш төрээн хоорайынга ээп келгеннер. Кайыын? Евгений — десант шерииннден. Ада-чуртту тергиин эки камгалакчызы боор, а Костя ырак черге хулиган херектің ялазын эрттиргеш келген. Оларның катан оңнуктер болу бээринге ол бүгү харын-даа шаптыктаваан.

Аңаа олар тускай чылдаган-даа дилеваэннер, чурталга боду-ла оларны аныяктарның, элээдилерниң адаиелерниң, башкыларының болгаш шагдаа черинің сонуургалын хаара туда бээр. Кысказы-биле, бүгү хоорайда элээдилер чайгы үени боттарының туразы-биле эрттирип, танцы шөлүнге аныяктар аразынга сыңмарлажып, көзер ойнап, үеп ырлар ырлажып, шуут кудумчуга безин таныылап тургулаар.

Бүгү-ле чүве шак-ла ол үеде кымга олар херектиинден хамааржыр. «Гоголь» дээрбечи бүгү чүвени күш-биле чагырар бодунуң «өөредиин» тургуларын орадажып турар.

— Биичин оолдан өртөө 2 рубль хире маркаларны дилээн-дир мен, ол менден ойталаар бе?— деп, оожум, кажар үп-биле шагдаа майорунга арыг «теоретиктиг» айтырыгны «Гоголь» (артист Л. Каюров) салыр.— Ол кем-херек үүлгедиишкини болур бе? А херечилер кайыл?

Шагдаа черинге оон салган «дискуссиязы» хоозуп «маадырның» бодун хоойлу-дурум-даа, аажы-чаң-даа талазы-биле сойгалапкан... Культура ордузунда бокс болгүмү тургуступар. Костя биле Евгений элээдилерге чүгле бокска хандыкшылды эвес, кижизиг, шыпчы, эрес-дидим чоруккa ооредип турар.

Элээдилерни болгүмге хаара тудары оларны эки аажычаңга кижизидери-биле холбашкан: күштүг кижи күш чокту бастып болур бе, бичии маргылдаа дээш күжүн догээри шын бе? Бистің караавыска-ла назы четпээннерниң аразында эки талаже уг-шиг көстүп кээр.

Кинода салдыңган айтырыглар парын болгаш берге, оларның хөй нуруузу ам-даа бисте шиитпирлеттинмээн. Элээдилерниң кижизидилгезинче школага болгаш дыштанылга-даа үезинде кичээнгей салбайн баар чорук оларның ортузунга кем-херек үүлгедириниң ковудээрине чедирип турар. Экранга болган чугаа улугларның-даа, уругларның-даа сеткил-сагыжын дүвүредип кээр, оларның кайызынга-даа ук фильм кончуг хамаарылгалыг. Ону школаларга болгаш уругларны дыштаныр, ажылдаар черлерге сайгарып чугаалажыры черле чугула болгаш ажыктыг.

Бодунуң арын-нүүрүн бодап, чонунга, оон салым-чолунга болгаш түткүлүнге бердинин тургаш, аныяк кижи чүгле ынчан амыдыралдан бодунуң орнун тып ап болур. Чүге дизе бистің совет чуртувуска кол түүл— шагдаа ийикпе башкы-даа, өөрепиччи ийикпе ажылчыдаа болза ёзулуг кижизит мөзү-шынарлыг болуру.

С. МОНГУШ.

Кызыл.

СПОРТ * СПОРТ * СПОРТ

„Саян кыжы“ шаңнал дээш

Хаакка маңнаарынга республиканың «Спартак» эки тура ниитилелиниң команда болгаш хууда бирги чер дээш чыл бүрүде чаңчыл болган ажыг маргылдаазы эрткен дыштаныр хүннерде Тайга станциязынга болуп эрткен. Анаа республика найысылалының, Бии-Хем, Таңды районнарның, Хову-Аксының шилиндек командалары ийи бөлүкке чарлып алгаш, маргышканнар. Ол маргылдаага Тывада белеткел эрттирип турар Забайкаленің кызыгаар округунуң шилиндек командазының хаакчылары база киришкен.

Субботада бирги — эң шыырак бөлүктүң эр хаакчылары 15 километрге, а хөрөөжен спортчулар 5 километрге күжүн шенешкеннер. Хову-Аксында «Спартак» эки тура спорт ниитилелиниң даргазы, хаак спортунга ССРЭ-ниң спорт мастеринге кандидат Владимир Ковалев 15 километрни 52 минута 3 секундада эрткеш, эң эки үени көргүскен. Забайкальенин кызыгаар округунуң хаакчыларының капитаны, ССРЭ-ниң спорт мастеринге кандидат Александр Петрушев Ковалевка 34 секунданы ойнаткаш, ийиги, а «Урожайның» төлээзи Николай Чурута үшкү черлерни алганнар.

Хөрөөжен хаакчыларның 5 километрге чарыжынга башкы училищезинин дөртү күрүзүнүп сургуулу Ольга Романова чемпионнаан. Ол айыткан хемчээлди 22 минута 52 секундада эрткен. Туранда уругларның спорт школазының өөреникчилери Татьяна Исаева биле Мария Уйнук-оол олар ийиги, үшкү черлерни ээлээннер.

Үлетпүр будуруле коллективтери ийиги бөлүкке маргышканнар. Республиканың шыырак хаакчыларының бирээзи чораан, сүт комбинадының компрессор цегинин машинизи Николай Санников 10 километрни 35 минута 45 секундада маңнааш, чемпион атка төлептиг болган. Хөрөөжен хаакчыларның 3 километрге чарыжынга Бии-Хемден келген Эля Дондуп кымга-даа аштырбаан.

«Саян кыжының» шаңналы дээш болган маргылдааның ийиги хүнүнде эстафета чарыжы болган. Дөрт кижи киржикчилиг 10 километрниң эстафетазынга команда талазы-биле бирги чер дээш спортчу демисел «Динамо» спорт ниитилелиниң хаакчылары биле Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылдың филиалының студентилериниң аразынга болган. Маңаа динамочулар шылгараан. Хову-Аксының спортчулары үшкү шаңналдыг черже үнген.

Хөрөөжен хаакчыларның үш кижи киржикчилиг 5 километрге эстафетазы кончуг солун болган. Бирги этапта педагогика институдунуң студентизи Никонова өскелерден ылгалып, ийиги этапче үнериниң эстафетазын кымны-даа мурнап дамчыткан. Оон соонда үш хире минута болганда Хову-Аксының хаакчызы халып келген. Башкы училищезинин сургуулу Надежда Чурута финишке баштай келген хаакчыдан алды минута озалдап келгеш, эстафетазын республиканың каш дакпыр чемпиону чораан Эльвира Крыцинага дамчыткан. Крыцина хаак оруунче бодундан алды минута баштай үнген педагогика институдунуң студентизи Нефедованы чүгле четкен эвес, а харын финишке ону 50 минута мурнай келгеш, Романовага сөөлгү этаптың эстафетазын дамчыткан. Ол финишке чедир кымгадаа аштырбайн командазын бирги черже үндүрген. Педагогика институдунуң студентилери — ийиги, Хову-Аксының хаакчылары — үшкү черлерни алганнар.

Ийи хүн үргүлчүлээн спортчу демиселдиң түңнелинде Хову-Аксының хаакчылары команда талазы-биле бирги черни алгаш, республиканың «Спартак» эки тура спорт ниитилелиниң шилчиир кубогу-биле шаңнаткан. Үлетпүр будуруулгелер аразынга болган маргылдаага Кызылдың сүт комбинадының найыралдыг командазы бирги черни бүзүрелдии-биле чаалап алган. Хемчээл бүрүзүнге шаңналдыг черлерни алган спортчулар ол ниитилелдиң өртектиг белектери, макталга биижиктери-биле шаңнаткаанар.

В. ЧАДАМБА.

ЧУРУКТАРДА: хемчээл бүрүзүнге чемпионнаан хаакчылар (үстүнден куду) О. Романова, В. Ковалев, Н. Санников.

ЧЕМПИОНАТ ДООЗУЛГАН

ЛЕНИНГРАД. (СЭТА). Чурттуң шыдыраа чемпионадының сөөлгү салыглары болган хүнде Дорфман — Смысловту, Полугаевский— Таль-ды, Свешников — Альбуртту түс-тузунда уткан. Аңаа Кочнев биле Григорянның салыы хайым болуп доозулган.

Ынчангаш ук чемпионатка тиилелгени 30 харлыг москвалы Борис Гулько биле Львов чурттуг 25 харлыг Иосиф Дорфман олар 9,5-9,5 саны алгаш, чедип алганнар.

Оларга Петросян биле Полугаевский ийилээ чартык-чартык сан четпээннер, Багиров, Геллер болган Таль олар 8-8 саннарлыг, Кузьмин биле Романишинин—7,5-7,5. Олар шуптузу ССРЭ-ниң 46-гы чемпионадының дээди лигазынга хевээр артканнар.

1978 чылдың майда Львовка шыдыраа талазы-биле болуп эртер зона маргылдаазынга киржир кижилерни база ол чемпионат илереткен. Оларга Гулько, Дорфман, Багиров, Геллер, Таль, Кузьмин болгаш Романишин хамааржыр. Кордакчылар маргылдаазының киржикчилери Петросян биле Полугаевский олар зона аразының маргылдаазынга киржир эргелиглер.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ДЕКАБРЬ 27-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

10.00—Медээлер.
10.10—Эртенги гимнастика.
10.30—Дж. Герман —«Хелло, Долли». Свердловскиниң музыка комедиязының театрының шинаа.
12.35—16.00—Чаксар.
16.00— Эртем-пеитередилгелиг фильмнер программаазы.
16.50—Архангельск хоорайның иинти ыр капеллазының концерти.
17.45—А. Конан-Дойльдуң чугаал ажылы.

КЫЗЫЛДАН

17.55—Телемедээлер.
18.10—«Техниктиг информациязының дыңнадыы». Дамчыдылга.
18.25—«Оттуг күш». Мультфильм.
18.30—Телемедээлер.
18.40—Киножурнал.
18.50—«Азия диптиң төвүнде». Дамчыдылга.

МОСКВАДАН

19.30—Медээлер.
19.45—«Биилер алыкеап тур мен». Киножурнал.
19.55—«Панама: чурттуң амгы болгаш келир үеин». Папаманың Улусчу партиязының чиигине секретары эш Рубен Дарио Соустуң чугаазы.
20.10—«М. Таривердиевтиң лириктиг ырлары». Фильм-концерт.
20.30—«Кижи. Чер. Октаргай». Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры ССРЭ-ниң ужудукчу космонавтызы В. И. Севастьянов дамчыдылганы чорудар.
21.15—«ТТ экранында бир-ле дугаар». «Баштайгы хараачыгай». Уран-чечен фильм.
22.30—«Ye». Информастыг программа.
23.00—00.40—«Театр ужуражыышкынары». РСФСР-ниң улустуң артизи И. Владимировтың дамчыдылганы чорудар. Төнчүүзүнде — медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

17.55—Хаак спортунга бүгүэвилел маргылдаазы (эр улус)—15 км.). Красногорскиден дамчыдылга.
18.30—«Чалыыларның адрестери».

КЫЗЫЛДАН

19.30—Чарлалдар.
19.35—20.20—«Бир катап күзүн». Уран-чечен телефильм.

АГААР

Кызылдың агаар станциязының дыңнатканы өзугаар алырга, богун республикага онзагай өскерлиишкиннер болбас. Мурнуу-барыын чүк угланыышкынныг хаттың дүргеин секундада 0—5 метр чедер. Агаарның температуразы мурнуу-барыын районнарга 25—30, өскелериге 30—35 градус соор.

Кызыла база чагбас. Янзы-бүрү угланыышкынныг хаттың күжү кошкак. Агаарның температуразы дүне 36—42, хүндүс 36—38 градус соор.

Республиканың автооруктарынга эртенги шактарда туманнаар. Ынчалза-даа бир мүн метр хире черге костүрү эки болур.

Редакторнуң ораалакчызы
К. К. САТ

КИНО

ДЕКАБРЬ 27-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Мурнуу чүкте бажын» 10.00, 12.00, 14.00, 16.20, 18.20, 20.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Анна кадынның билээ» 9.00, 10.40, 15.20, «Ынакшылдың шылгалдазы» (2 серилыг) 12.30, 17.40, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Кайгамчык кежээ» 15.00, «Тулчуушкун соонда нейзаж» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Есения» (2 серилыг) 15.00, 17.00, 20.00 шактарда.

РСФСР-ниң алдарлыг тудугжузу

Хомушку Сюрюн-солович ЧИМИТ-ДОРЖУНУҢ

1977 чылдың декабрь 23-те мөчээнинин дугайын «Тыва кэдэо тудуг» трестиң болгаш 463-кү КМК-ның улуртулгазы дыңнадым, мөчээл кижиниң өг-бүлезинге болгаш чоок кижилеринге ханы кажыылалды илергейлеп тур.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: индекс 667000

Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң ораалакчыларының 2-35-24, 2-31-75, пропаганда киллизиниң 2-31-75, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретарваттың 2-23-35, партийжи амыдырал киллизиниң 2-37-13, культура киллизиниң 2-23-54, кедээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлетпүр киллизиниң 2-22-64, чаага киллизиниң 2-41-27, информация база совет тургузут киллистериниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45, солун келбейн баргында 2-32-75 телефонче болгаар.

Гираж 16332. Чагыг № 295.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1). ТС—01355.